

Archeologienota: Abdij van Herkenrode - Abdissenkwartier

Vanessa Vander Ginst

Tienen, 2025
Studiebureau Archeologie bv

Colofon

Archeologienota: Abdij van Herkenrode - Abdissenkwartier

Projectleiding:	Annelies De Raymaeker & Vanessa Vander Ginst
Erkend archeoloog:	Vanessa Vander Ginst
Auteur:	Vanessa Vander Ginst
Foto's en tekeningen:	Studiebureau Archeologie bv (tenzij anders vermeld)

Op alle teksten, foto's en tekeningen geldt een auteursrecht. Zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van Studiebureau Archeologie bv mag niets uit deze uitgave worden vermenigvuldigd, bewerkt en/of openbaar gemaakt, hetzij door middel van webpublicatie, druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook.

Studiebureau Archeologie bv
Bietenweg 20
3300 Tienen
www.studiebureau-archeologie.be
info@studiebureau-archeologie.be
tel: 0474/58.77.85
fax: 016/77.05.41

©2025, Studiebureau Archeologie bv

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1 Bureauonderzoek	1
1.1 Beschrijvend gedeelte	1
1.1.1 Administratieve gegevens	1
1.1.2 Archeologische voorkennis	5
1.1.3 Onderzoeksopdracht	43
1.1.4 Beschrijving geplande werken	44
1.1.5 Werkwijze	54
1.2 Assessmentrapport	55
1.2.1 Landschappelijke ligging van het projectgebied	55
1.2.2 Historische beschrijving van het projectgebied	59
1.2.3 Archeologisch kader van het projectgebied	66
1.2.4 Archeologische verwachting (datering en interpretatie) van het onderzochte gebied	67
1.2.5 Synthese	68
Hoofdstuk 2 Programma van maatregelen	71
2.1 Administratieve gegevens	71
2.2 Gemotiveerd advies	74
2.3 Programma van maatregelen voor behoud in situ	76
Bibliografie	84

Hoofdstuk 1 Bureauonderzoek

1.1 Beschrijvend gedeelte

1.1.1 Administratieve gegevens

Projectcode:	2024K129
Aanleiding:	De opgemaakte archeologienota kadert in een geplande omgevingsvergunning met in totaal een kadastraal oppervlakte van ca. 93.000 m ² , waarvan ca. 3.000 m ² tot het vergunningsgebied behoort. Daarmee valt de vergunningsaanvraag binnen de aanvragen waarbij de totale oppervlakte van de kadastrale percelen 3000 m ² of meer bedraagt en de bodemingreep een oppervlakte van 1000 m ² of meer bedraagt (Onroerendergoeddecreet van 12 juli 2013, het Onroerendergoedbesluit van 16 mei 2014 en de Code van Goede Praktijk).
Erkend archeoloog:	Vanessa Vander Ginst OE/ERK/Archeoloog/2015/00030 Studiebureau Archeologie bv OE/ERK/Archeoloog/2015/00002
Locatie:	Abdij van Herkenrode (Fig. 1.1 en Fig. 1.2) Bounding box: punt 1: x = 213 884, y = 183 252 punt 2: x = 214 158, y = 183 455 Herkenrode, afd. 13 (Hasselt) en afdeling 3 (Kuringen), sectie E, percelen 23s, 23k (Fig. 1.3)
Relevante termen:	Bureauonderzoek, abdijsite
Bebouwde zones:	Het betreft een gebouw met omliggende tuin

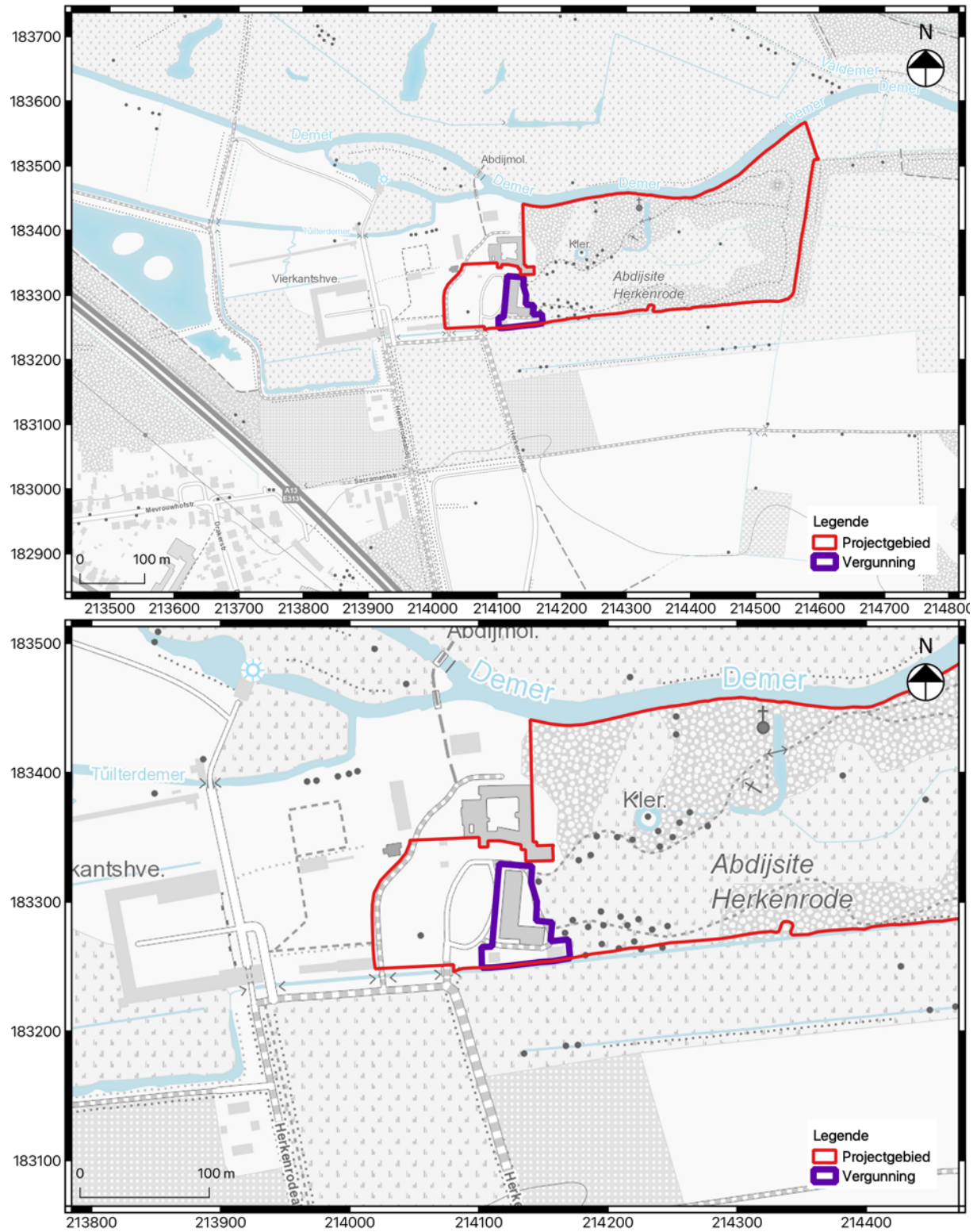

Fig. 1.1: Uittreksel van de topografische kaart met situering van het project- en vergunningsgebied.

Fig. 1.2: Situering van het projectgebied binnen de verschillende Vlaamse archeoregio's.¹

¹ <https://onderzoeksbalans.onroerendergoed.be/onderzoeksbalans/archeologie>

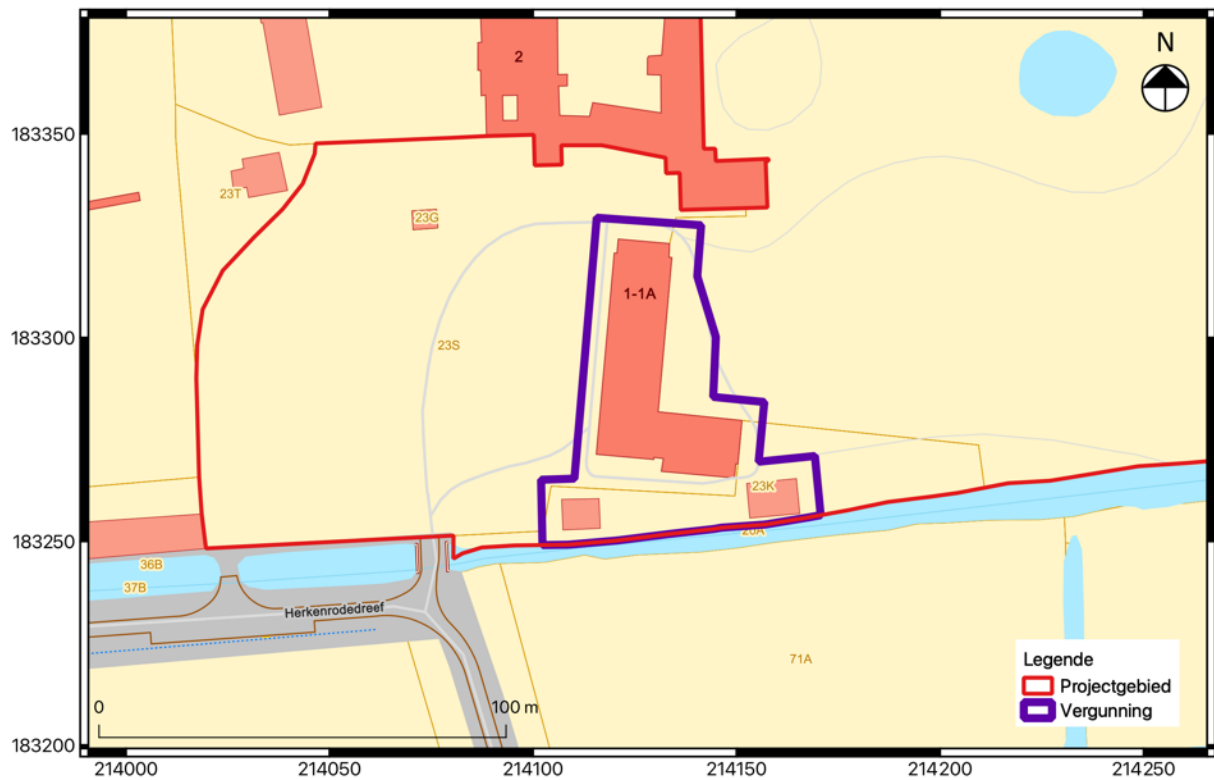
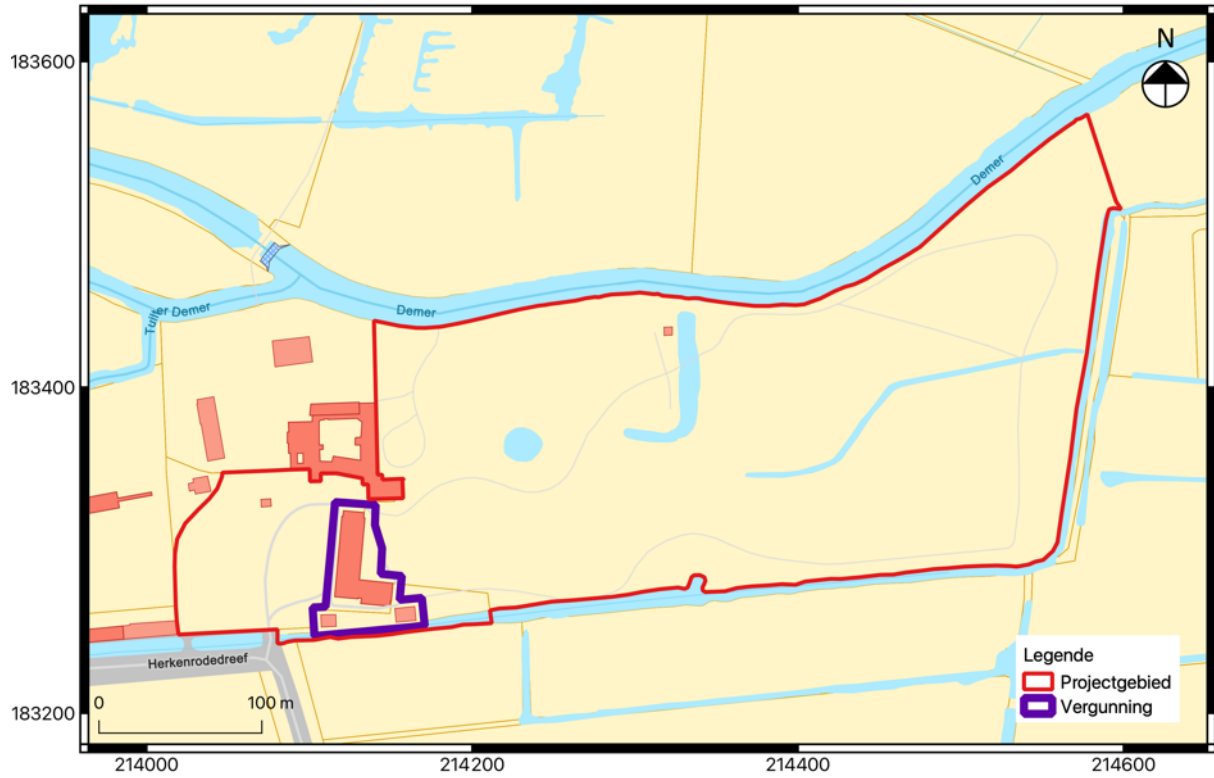

Fig. 1.3: Uittreksel van het kadasterplan met situering van het project- en vergunningsgebied.

1.1.2 Archeologische voorkennis

In het verleden werden al verschillende archeologische onderzoeken uitgevoerd op de abdijsite van Herkenrode.

Geofysisch onderzoek 2003

In 2003 werd ca. 3ha van het kloosterdomein onderzocht aan de hand van weerstandsmeting en magnometrie. Hierbij werden het kloosterpand en een aantal aanliggende kamers zichtbaar. Ook de muurresten in de industriële zone kwamen duidelijk naar voren. De kerk was niet goed zichtbaar, omdat deze onder een 19^e-eeuwse kasseiweg lag.²

Campagne 2004-2005³

In 2004 en 2005 vonden opgravingen van de verdwenen abdijsite Herkenrode plaats (Fig. 1.4)⁴. Hierbij werden (over een deel van het terrein) oudere bouwfases opgegraven en geregistreerd. Zeker voor de pre- of vroege abdijfase en de eerste abdijfase, zijn deze gegevens een grote aanvulling en ook verandering van de gekende geschiedenis.

Na de opgraving werd een doek over de archeologische resten gelegd en werd een groot deel van het terrein opgehoogd met ca. 1 m grond.

Vooreerst werden de resten van een oude watermolen (minstens 2de helft 12de eeuw), in leen geven door de graaf van Loon aan een zekere Tegnou, opgegraven. Toen de graaf zijn eigendom wilde verkopen aan broeder Hendrik, werd Tegnou bijna verplicht zich hierin te schikken, en zijn molen te verlaten. De onmiddellijke aanwezigheid van water en drijfkracht op de site, maakte de plaats zeer aantrekkelijk. Vervolgens namen enkele broeders, onder impuls van broeder Hendrik, hun intrek in het molengebouw. In Bussels verhaal is de identificatie van het leengoed als het Aldenhof verkeerdelijk, en moet dit slaan op het molengebouw. De 'kolonisatie' van Herkenrode zou dus niet vanuit het Aldenhof gebeuren, maar vanop de site zelf.

Nadat de watermolen definitief buiten werking werd gesteld (late 12de eeuw), breidde de abdij verder uit. Sporen van een noordelijke en oostelijke vleugel werden onderzocht. De ligging van de kerk kon uiteindelijk ook vastgesteld worden. De datering van de abdijkerk kon bijgesteld worden. Er wordt uitgegaan van een bouw tussen 1317 (binnenbrengen van het Heilig Sacrament van Mirakel) en 1323 (dood van graaf Arnold V die omwille van de nog niet ver genoeg gevorderde staat van de werken in Averbode begraven moest worden). Hoewel van een nog oudere kerk geen sporen werden teruggevonden, durven we aannemen dat er zich op dezelfde locatie al vanaf de einde van 12de eeuw een kerk of kapel bevond. De problemen rond de datering van deze kerk, leidden ons naar het eigenlijke concept van de kerk. Het was heel duidelijk dat de Loonse graven de abdij vooral concipieerden voor hun eigen roem en prestige. Zoals op meer plaatsen het geval was, is er sprake van een architectuur voor cisterciënzers. Het grondplan van de abdij voldoet niet aan wat algemeen genomen het traditioneel plan van een cisterciënzerabdij wordt genoemd. Niet zozeer de wens voor een nieuwe stichting in een onontgonnen streek bracht broeder Hendrik naar Herkenrode. Voor het

² Smeets 2006, 26.

³ Smeets 2006.

⁴ Smeets i.o.v. Erfgoed Vlaanderen vzw.

prestige van de graaf van Loon was het belangrijk dat hij een abdij van een goed aangeschreven orde in de onmiddellijke omgeving van zijn verblijfplaats, het Prinsenhof, had.

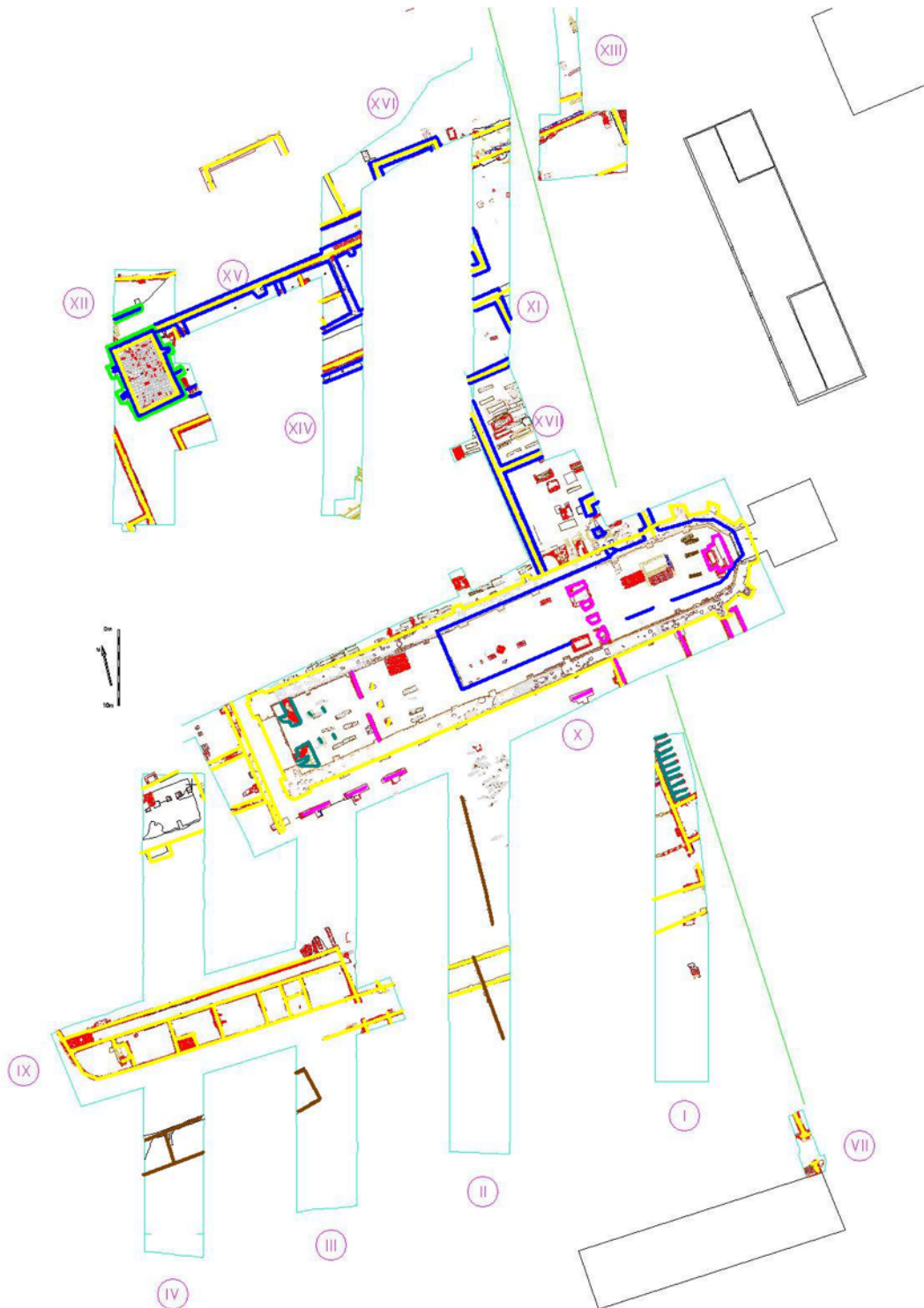

Fig. 1.4: Schematische voorstelling van de verschillende fasen: pre- of vroege abdifase (midden 12de eeuw): groen; eerste abdifase (113de-15de eeuw): blauw; tweede abdifase A (16de eeuw): geel; tweede abdifase B (17de eeuw): paars; tweede abdifase (18de eeuw): appelblauw; vervalfase (19de-20ste eeuw): bruin.

In de eerste helft van de 16de eeuw was er in Herkenrode een ongekeerde bouwactiviteit. De abdij herstelde zich van de tegenslagen op het einde van de 15de eeuw, en een belangrijke rol was hierbij weggelegd voor de abdisen Gertrudis, Mechtildis en Aleidis de Lechy. Een bewaarde bundel met contracten uit de periode 1512-1550 laat ons toe een beeld te krijgen van de groei van de site. Het oudste nog bestaande gebouw uit deze periode zijn de zusterverblijven. Met het begin van de bouw van de nieuwe kloosterkerk, volgens ons te dateren tussen 1512 en 1519, werden de veranderingen pas echt duidelijk. De oude middeleeuwse abdijskerk werd verbreed en met wel 24 m verlengd. De verschillende gebouwen uit deze periode konden uitvoerig onderzocht worden tijdens de opgravingen. Het kloosterpand was nu wel een gesloten vierkant.

Het einde van de 17de eeuw stond in het teken van een revival in de verering van het Heilig Sacrament van Mirakel. Een groot deel van de bouwactiviteit uit deze periode was hierop afgestemd. De bouw van de sacramentskapel, het nieuwe hoogaltaar, de galerij ten zuiden van de kerk en het kruiskoor zijn hiervan de getuigen, bedoeld om de pelgrimsstroom in een goede baan te leiden. De monumentaliteit van vooral het altaar moet het prestige van de pelgrimage enkel verhoogd hebben. Ook de andere bouwactiviteiten tonen het indrukwekkende beeld dat de abdij van zichzelf wou geven. De infirmerie is een architecturaal staaltje van meesterschap, en de tiendenschuur met de abdijshoeve tonen op monumentale wijze aan waar de abdij haar inkomsten vandaan haalde.

De 18de eeuw is de eeuw van de plannen. Veel ervan worden niet verwezenlijkt. Toch kreeg de abdij een nieuw uitzicht. De verschillende abdisen probeerden hun abdij aan te passen aan de wensen en stijlen van hun tijd. Archeologisch is hiervan uiteraard weinig terug te vinden. Toch bewijzen de vele kunstwerken, nu verspreid over de wijde omgeving van Hasselt, de ongelofelijke rijkdom van de abdij.

In en rond de kloosterkerk werden ook begravingen uitgevoerd. Tijdens de opgravingen van 2004-2005 werden op meerdere plaatsen restanten van grafkelders, kistgraven en skeletten vastgesteld. In de kapittelzaal werden minstens 19 begravingen blootgelegd. Naast de 14de-eeuwse abdijskerk werd een tweede gebouw opgegraven, waarin ook een heel aantal begravingen aanwezig bleken te zijn. De graven dateerden vermoedelijk vanaf de 16de eeuw. Het gebouw werd geïnterpreteerd als een 14de-eeuwse bijkapel, waar ook in de latere tijden nog begraven werd. Ook in de kerk zelf werden een aantal graven onderzocht. Ten zuiden van de kerk was het grafveld van de lekenzusters, de knechten en hun families gelegen. In de zuidelijke pandgang werden minstens 52 graven vrijgelegd. Normaal gezien gaat het hier om de koordames, die binnen het klooster zelf begraven werden. In de 18de eeuw werd ter hoogte van de paardenstallen en de hoek van het kruiskoor een 'doods kelder' gebouwd. Het was voorzien van verschillende kleine nissen, net op het formaat van een doods-kist.

Toevalsvondst poortgebouw⁵

Bij werken aan het poortgebouw werd in 2012 een toevalsvondst gemeld. De meeste sporen betroffen lagen, die echter niet gedateerd konden worden. Enkele funderingen werden geïnterpreteerd als de funderingsconstructie van de abdijsmuur. Enkele recentere resten zijn toe te wijzen aan een schuurtje uit de late 19de eeuw.

⁵ Vynckier 2015.

Begeleiding toegangsweg⁶

Studiebureau Archeologie volgde in 2014 de werken op voor de heraanleg van de bestaande toegangsweg. Een deel van de aangetroffen muurresten kunnen geïnterpreteerd worden als delen van het "Wit Huys". In de jaren 80 van de 20ste eeuw werd wel al onderzoek gedaan van het "Wit Huys" dat zich tussen het 16de en 18de-eeuwse abdissenkwartier bevond. De functie van dit "Wit Huys" is niet gekend. Hoewel de resten van het ijzerzandstenen gebouw (in de 16de eeuw overbouwd door een bakstenen gebouw) niet uitgebreid en indrukwekkend waren, geeft de aanwezigheid van deze constructie wel een beeld van de uitgestrektheid (al in de eerste abdijsfase) van de abdijsite. Enkele andere muren behoren tot een verdwenen schoolgebouwtje.

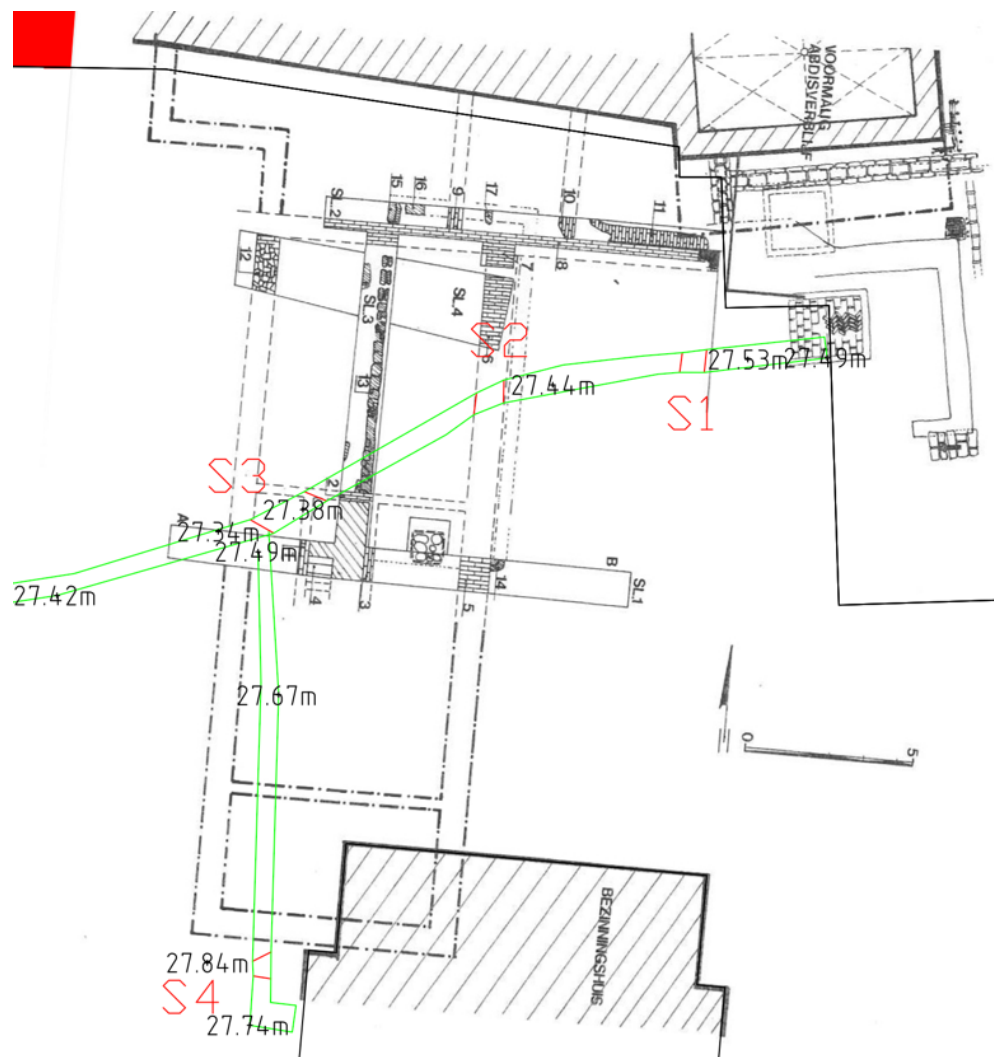

Fig. 1.5: Opgravingsplan begeleiding geprojecteerd op het opgravingsplan van het "Wit Huys".

⁶ Smeets 2014a.

Onderzoek in de watermolen⁷

In 2014 begeleidde Studiebureau Archeologie de werken aan de watermolen. Er werden sporen van twee grote bouwfasen aangetroffen. De oudste fase werd in de 16de eeuw gedateerd. Nadien werden hier meerdere latere structuren tegenaan gebouwd. De tweede bouwfase dateert van na de brand van 1826, waarna de watermolen heropgebouwd werd. Oudere gebouwen werden afgebroken en bestaande muren werden doorbroken voor bouw van de nieuwe funderingen.

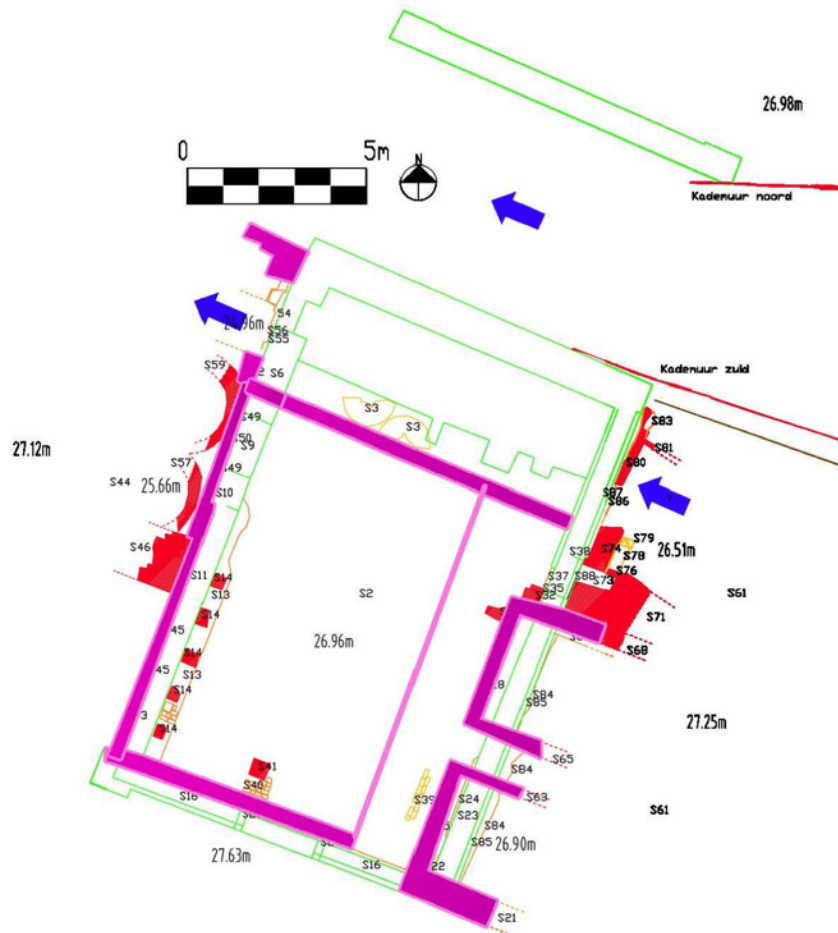

Fig. 1.6: Faseringsplan watermolen (paars = fase 1, groen = fase 2).

Begeleiding rioleringswerken⁸

De werken voorzagen in het uitgraven van meerdere lange smalle sleuven op het kloosterdomein. Tijdens het onderzoek werd vastgesteld dat er op meerdere plaatsen resten aanwezig waren die (vooral) deel uitmaken de middeleeuwse fase van de abdij. In de zone ten noordoosten van de Tiendenschuur (zone 1) werd een middeleeuwse gracht aangetroffen. Zone 2 bleek ook vooral middeleeuwse sporen te bevatten, waaronder een aantal grachten, greppels en kuilen. De aanwezigheid van deze sporen was enigszins verrassend, omdat er weinig geweten was over de omvang van de middeleeuwse abdij. Anderzijds had het eerder opgegraven Wit Huys natuurlijk wel al

⁷ Smeets 2014b.

⁸ Smeets 2017a.

een idee gegeven van de uitgestrektheid van de site. Nog in zone 2 werden de resten van de gang aangetroffen die het kloosterpand met het abdissenkwartier verbond. In zone 3 werden de resten van een ijzerzandstenen muur en een gracht aangetroffen. Beide structuren staan met elkaar in relatie en hun aanwezigheid geeft aan dat zich hier in de middeleeuwse fase al een toegang bevond tot de abdij en geeft eveneens de zuidelijke grens van het kloosterdomein aan.

Het aardewerk dat werd aangetroffen is grotendeels in de 13de-14de eeuw te dateren. Behalve de grote kuil ten noorden van de refter (opgraving 2004-2005) was nog niet zo veel middeleeuws aardewerk aangetroffen als bij dit onderzoek. De datering van het aardewerk komt goed overeen met de dendrochronologische dateringen (13de eeuw) van drie gedateerde eiken palen uit de verschillende grachten.

Fig. 1.7: Overzichtsplan

Begeleiding werken Sacramentskapel⁹

Op 20 november 2014 zorgde Studiebureau Archeologie voor een begeleiding van de werken aan de Sacramentskapel. De geplande werken (riolering) bereikten echter nergens het archeologisch vlak.

⁹ Smeets 2017b.

Begeleiding werken Historisch Hart¹⁰

De graafwerken waren beperkt in diepte en het archeologisch niveau werd nergens bereikt.

Begeleiding werken noordvleugel abdissenkwartier¹¹

De geplande werken voorzagen in het vernieuwen van de vloeren en enkele rioleringswerken. Nergens werden op de uitgegraven diepte archeologisch relevante sporen bereikt.

Begeleiding werken Herkenrodedreef¹²

Verspreid over september 2019 en augustus 2020 begeleidde Studiebureau Archeologie de heraanleg van de Herkenrodedreef. Alle aangetroffen sporen kunnen gelinkt worden aan de Abdij van Herkenrode. De meeste betreffen oudere fasen van de Herkenrodeabdij (= straatnaam) zoals de 18de-eeuwse open voorbouw (S1) of het 19de-eeuwse gebouw dat ernaast heeft gestaan (S2). Verder zijn er sporen aangetroffen van het ontwortelen van bomen (S5-6) om de toegangsweg lichtjes te verleggen, in elk geval na 1840, Atlas der Buurtwegen, maar vermoedelijk eerder in de 20ste eeuw. Binnen diezelfde weg zijn oude karrensporen (S8) aanwezig en pogingen om deze weg te verharderen (S9). Die verharding is op basis van oude postkaarten pas na 1900 te dateren en werd vermoedelijk ook aangetroffen in profiel 8 in de Herkenrodedreef. Twee grachten (S3-4 & S7) zijn vermoedelijk te linken aan de waterhuishouding rondom de abdij waarbij S3-4 nog zichtbaar zijn in de kadastergrenzen en huidige loop van de waterlopen. S7 kon niet worden teruggevonden maar betreft mogelijk geen gracht, maar een recent fenomeen, gelinkt aan de weg in de vorm van een sleuf voor een oude nutsleiding aangezien dit spoor niet werd geregistreerd tijdens het onderzoek in 2014.

¹⁰ Smeets 2017c.

¹¹ Smeets 2017d.

¹² Yperman 2020.

Recenter werden in functie van een gepland nieuw kunstwerk ter evocatie van de kerk en delen van de abdij verspreid over het terrein proefputten gegraven, specifiek om de dikte van de buffer/de diepte van het destijds afgedekte archeologisch vlak te achterhalen (2024H236, fig. 1.9 tem 1.11). Enkele putten konden nog niet worden gezet. Enkele andere putten werden verschoven. De resultaten zullen ook uitvoerig behandeld worden in het archeologierapport en eindverslag van vergunningsaanvraag ID729.

Bij het bureauonderzoek en op basis van twee eerder gezette putten kon afgeleid worden dat in de reeds deels opgegraven en afgedekte en opgehoogde zone ten westen van de groene lijn op fig. 1.11 vrijwel overal een voldoende dikke grondbuffer zit in functie van de funderingen van het kunstwerk, dit in tegenstelling tot de niet opgegraven oostzijde ervan.

Dit werd bevestigd aan de hand van de nieuw gegraven putten. In alle putten ten oosten van de groene lijn werden archeologische (muur)resten gevonden, soms vanaf ca. -30/40 cm onder de teelaarde. Dit werd bevestigd door het uitgevoerde geofysisch onderzoek, waarbij ook vermoedelijke muurresten werden gecapteerd (fig. 1.12).

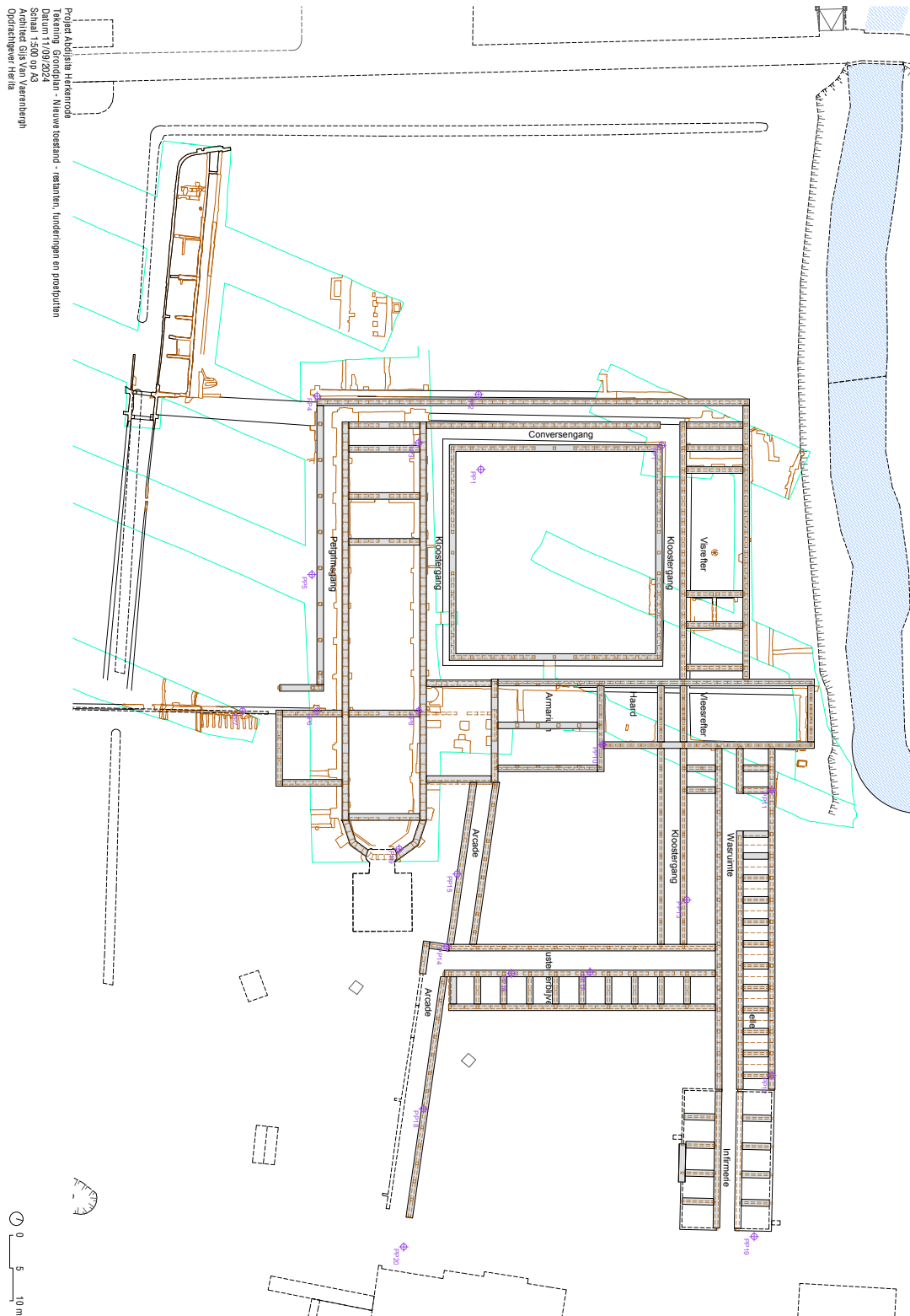

Fig. 1.9: Funderingsplan nieuw kunstwerk geplot op de opgravingsresultaten

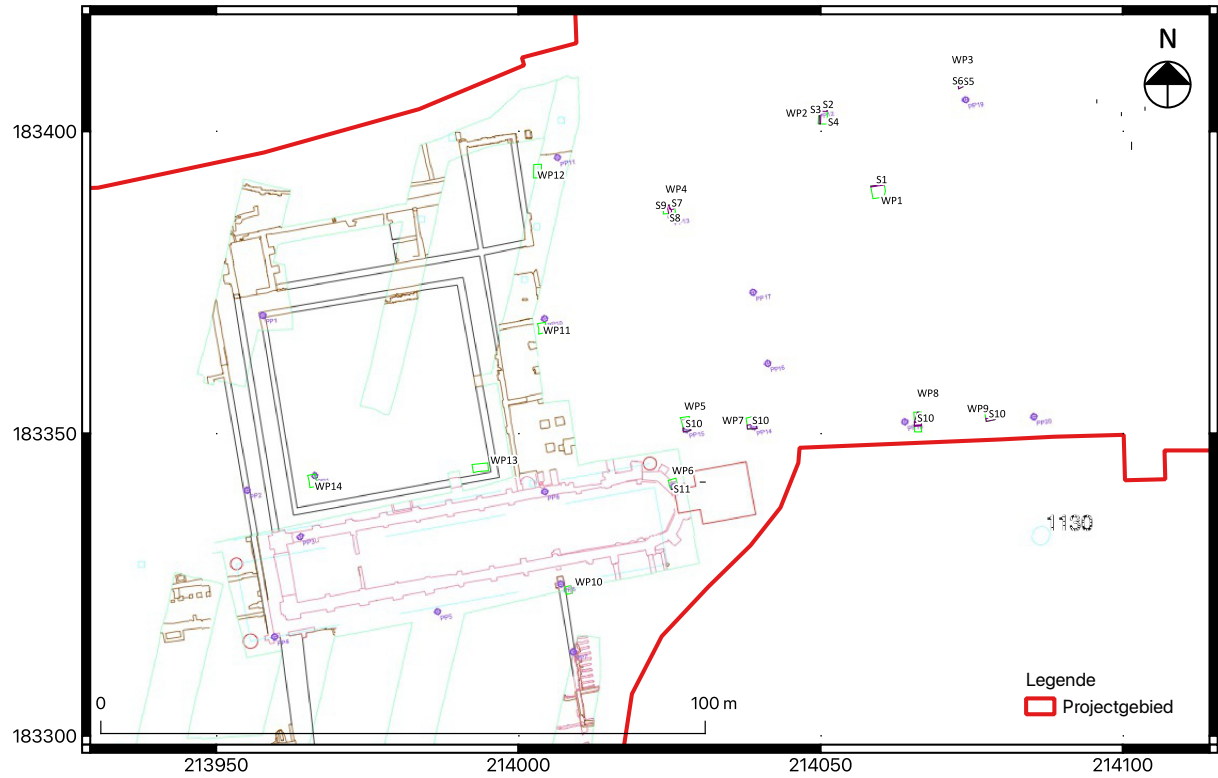

Fig. 1.10: Geplande putten geprojecteerd op de opgegraven zone

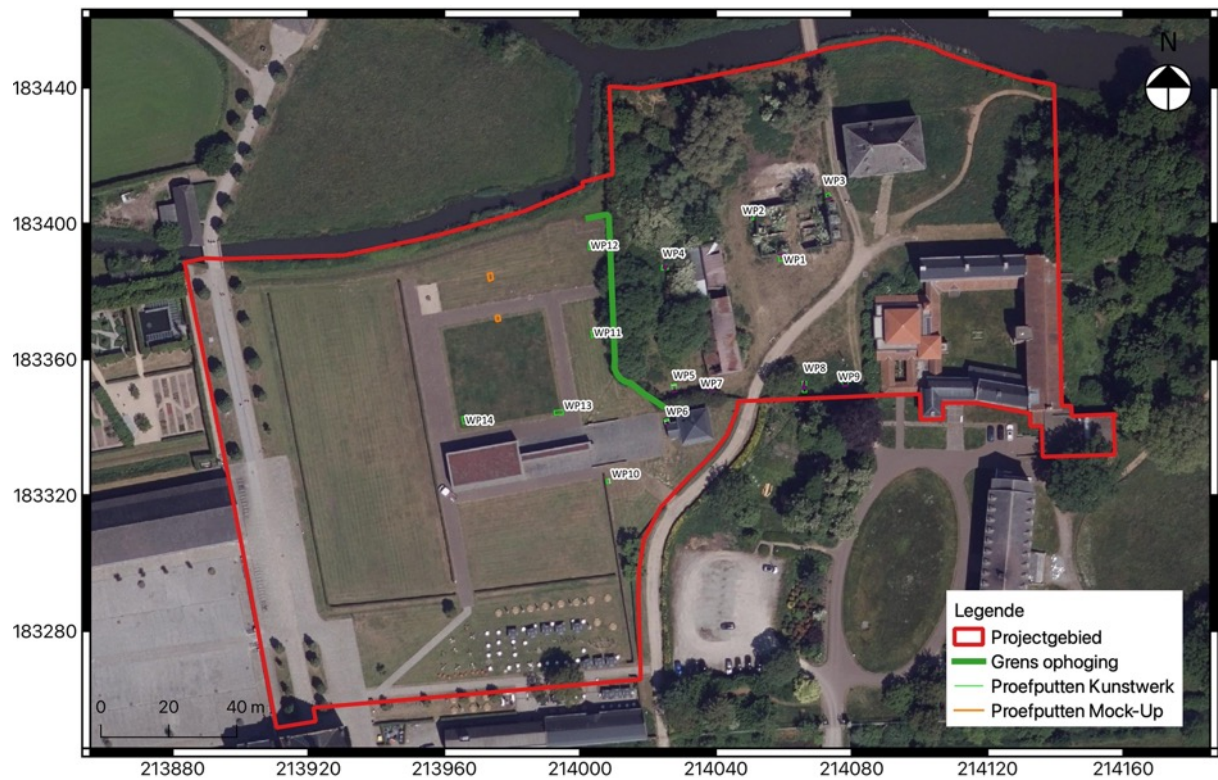

Fig. 1.11: Reeds gegraven putten

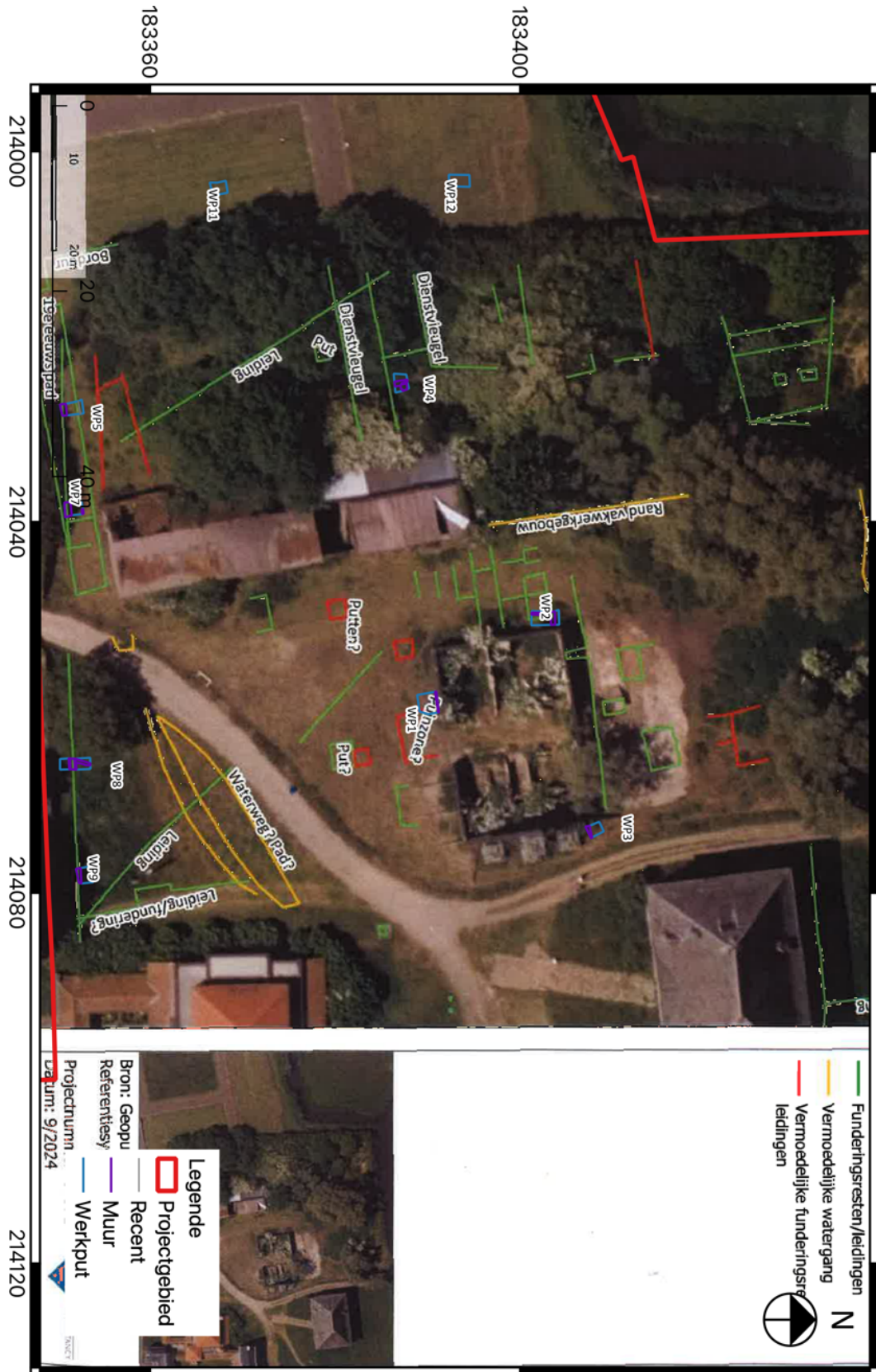

Fig. 1.12: Putten Studiebureau archeologie geprojecteerd op eerste resultaten geofysisch onderzoek (uitgevoerd door ABO Consultancy, onderliggende figuur © ABO)

In de zone van het huidige vergunningsgebied zelf werd recent ook putten aangelegd in functie van een stabiliteitsonderzoek (2024C252¹³)(fig. 1.13). Op 19 en 20 maart 2024 werden 4 putten rond de infirmerie gegraven (Proefput 1 tem 4 - fig. 1.14 tem 1.17), 4 putten rond het abdissenkwartier (proefput 5 tem 8 – fig. 1.18 tem 1.21) , 2 aan koetshuis 1 (proefput 9 en 10 – fig. 1.22 tem 1.23) en 1 aan koetshuis 2 (proefput 11 – fig. 1.24).

Buiten de funderingen van de betreffende gebouwen zelf werd onder de infirmerie enerzijds en onder koetshuis 1 anderzijds telkens een stratigrafisch oudere fundering aangetroffen. Deze gaat terug op een andere bouwfase die geen relatie heeft met de huidige opstaande gebouwen. In de funderingen van de onderzochte opstaande gebouwen zelf werden geen oudere bouwfases opgemerkt.

Hieronder worden enkel de proefputten rond het abdissenkwartier en de koetshuizen besproken, aangezien deze in de zone van de huidige vergunningsaanvraag liggen.

De putten werden gegraven in traject wetenschappelijke vraagstelling om de aard van de fundering (en de stabiliteit) van de gebouwen te onderzoeken, NIET om de archeologische verwachting van de zone te evalueren.

Concreet kwam in de 4 putten rond het abdissenkwartier vrij snel grondwater, maar was het toch aanzienlijk droger dan aan de infirmerie, meer naar de Demer toe. De funderingen in de gegraven putten rond het abdissenkwartier waren hoofdzakelijk in baksteen opgebouwd. In één put (put 8 ter hoogte van een recentere bijbouw in het noorden) bleek een betonnen fundering te zitten. Aangezien de oorspronkelijke plaats van put 7 verlegd werd, kwamen put 5 en 7 vrijwel tegenover elkaar te liggen. De fundering in deze beide putten had een vrij gelijkaardige, redelijk slordige opbouw. Naar onder toe waren de bakstenen vrij dik met mortel bestreken, mogelijk fungeerde dit als waterkering. Vooral in put 5 was dit opvallend. In werkput 7 werd de onderzijde van de fundering bereikt, onder een tweede verstek. In werkput 5 werd de onderzijde niet bereikt. De bakstenen in zowel put 5 als 7 hadden verschillende afmetingen (23x12x5/22,5x10,5x5,5 en 22x10,5x6 cm).

De fundering in put 6, op de kop van een bijgebouwde vleugel, was aanzienlijk verzorgder opgemetseld met redelijk regelmatige rijen bakstenen (23x12x5cm) en enkele gekapte natuurstenen (kalksteen en ijzerzandsteen) op de hoek boven het verstek.

Ter hoogte van koetshuis 1 in het westen werden 2 putten gegraven, ter hoogte van koetshuis 2 in het oosten één put.

In het westen was koetshuis 1 diep gefundeerd met een nogal slordig opgebouwde fundering met bakstenen (22x11x6 en 23x10,5x6 cm) en overwegend natuursteen onderaan (PP9). Ook hier was er vrij veel mortel aangebracht aan de onderzijde van de fundering, onder een verstek. Het verstek ligt op ca. 70 cm onder maaiveld. De onderzijde van de fundering werd bereikt op 1,67 m onder het maaiveld. Het lijkt om 1 bouwfase te gaan, maar op basis van 1 put is dit niet eenduidig vast te stellen. Aan de noordzijde was het gebouw daarentegen zeer ondiep gefundeerd (put 10). Onder de onderzijde van de bakstenen (11x6cm) fundering werd wel een stratigrafisch oudere, 1 m brede bakstenen fundering aangesneden die haaks op het gebouw loopt, met tussen de twee nog een compacte laag baksteenpuin. De bovenzijde van de muur ligt op ca. 90 cm onder maaiveld en is opgebouwd uit baksteen met een zachte, licht grijsgele kalkzandmortel. De onderzijde werd niet bereikt.

Mogelijk was de aanwezigheid van de afgebroken oudere muur de reden waarom koetshuis 1 in de 2 aangelegde putten een ongelijke fundering had

Koetshuis 2 stond in het noorden op een bakstenen (22x10x5 en 22,5x10,5x5cm) fundering die onderaan uitliep in een verstek. Ook hier werd de onderzijde bereikt.

¹³ Vander Ginst 2024

In een aantal putten werden grondprofielen opgeschoond. Hierin werden ophogingslagen opgemerkt boven op de natuurlijke bodem. Bij de aanleg van de putten werd geen mobiel vondstmateriaal aangetroffen.

Recent werd ook een geofysisch onderzoek uitgevoerd in de zone ten oosten van het abdissenklooster. Volgens de voorlopige resultaten werden hierbij enkele nutsleidingen gedetecteerd (groen fig. 1.25)¹⁴. Ook werden enkele structuren en lijnen gedetecteerd (rood) die allicht deels wijzen op de septische put in de oksel van het gebouw en mogelijk deels ook leidingen of funderingsresten zijn. Verder lijken er geen sporen gedetecteerd te zijn. Dit betekent echter geenszins de afwezigheid van (grondsporen)sites.

¹⁴ Het afgewerkte rapport is nog NIET beschikbaar

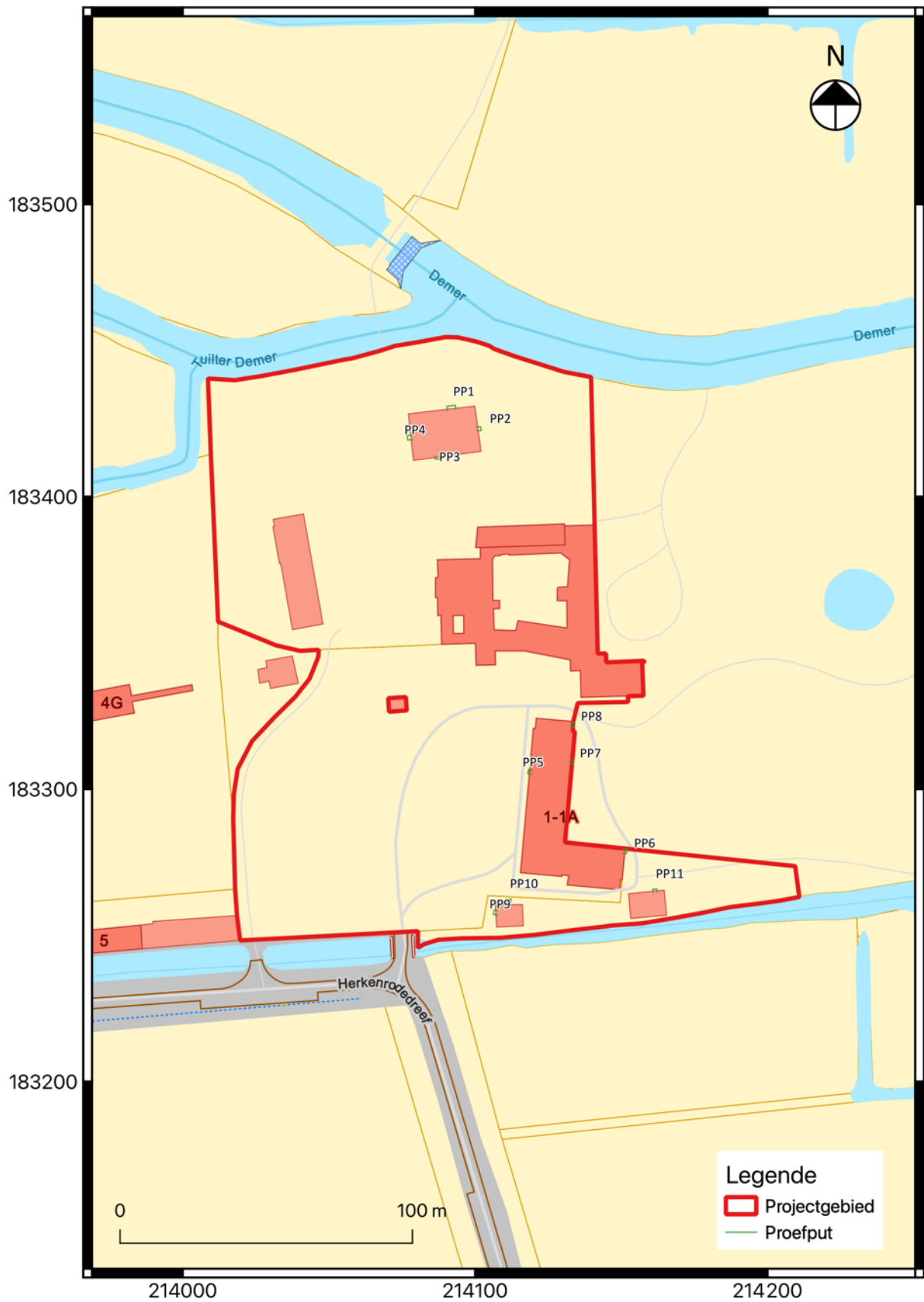

Fig. 1.13: Plan uitgevoerde putten

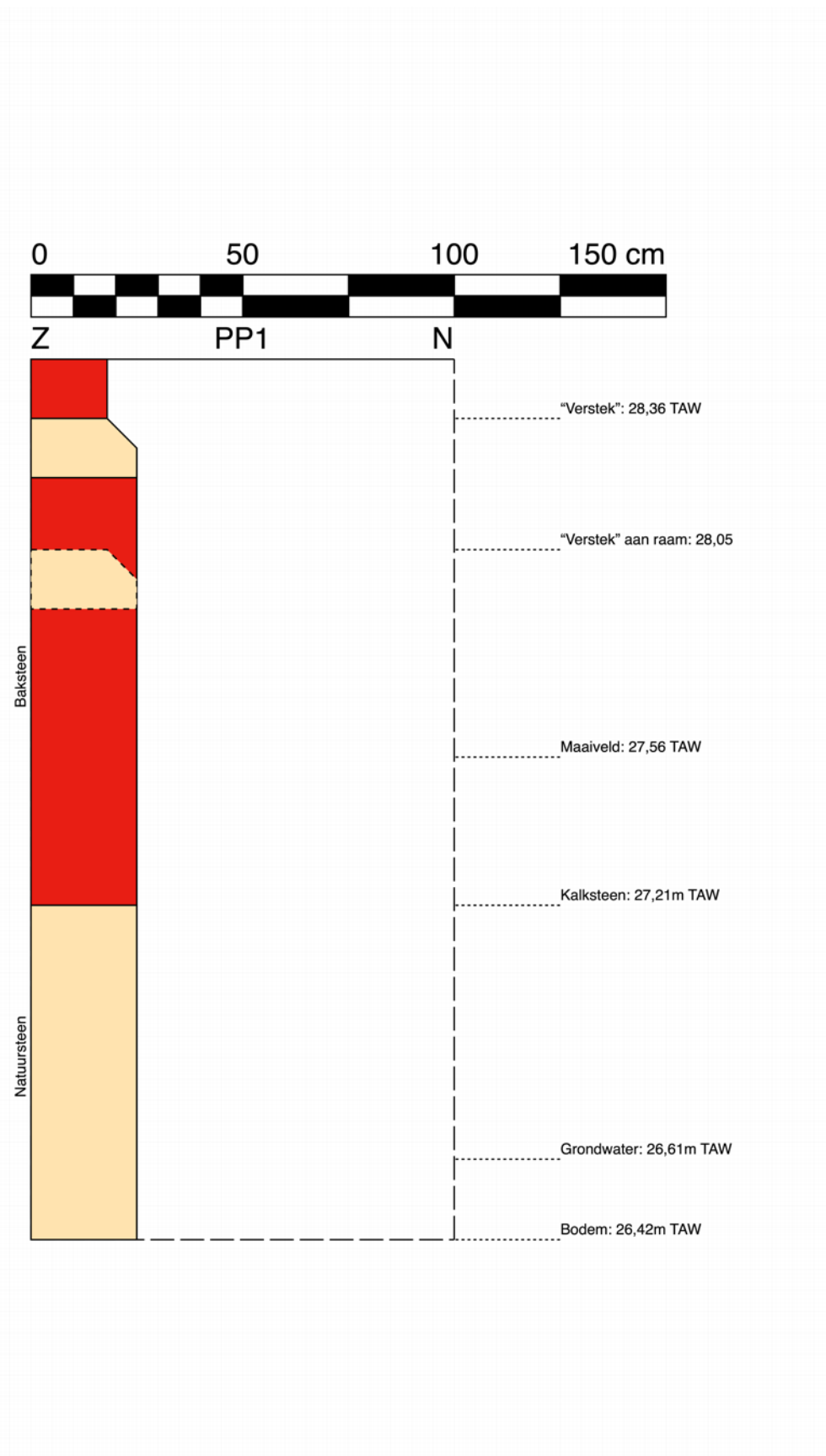

Fig. 1.14: Put 1 ten noorden van de infirmerie

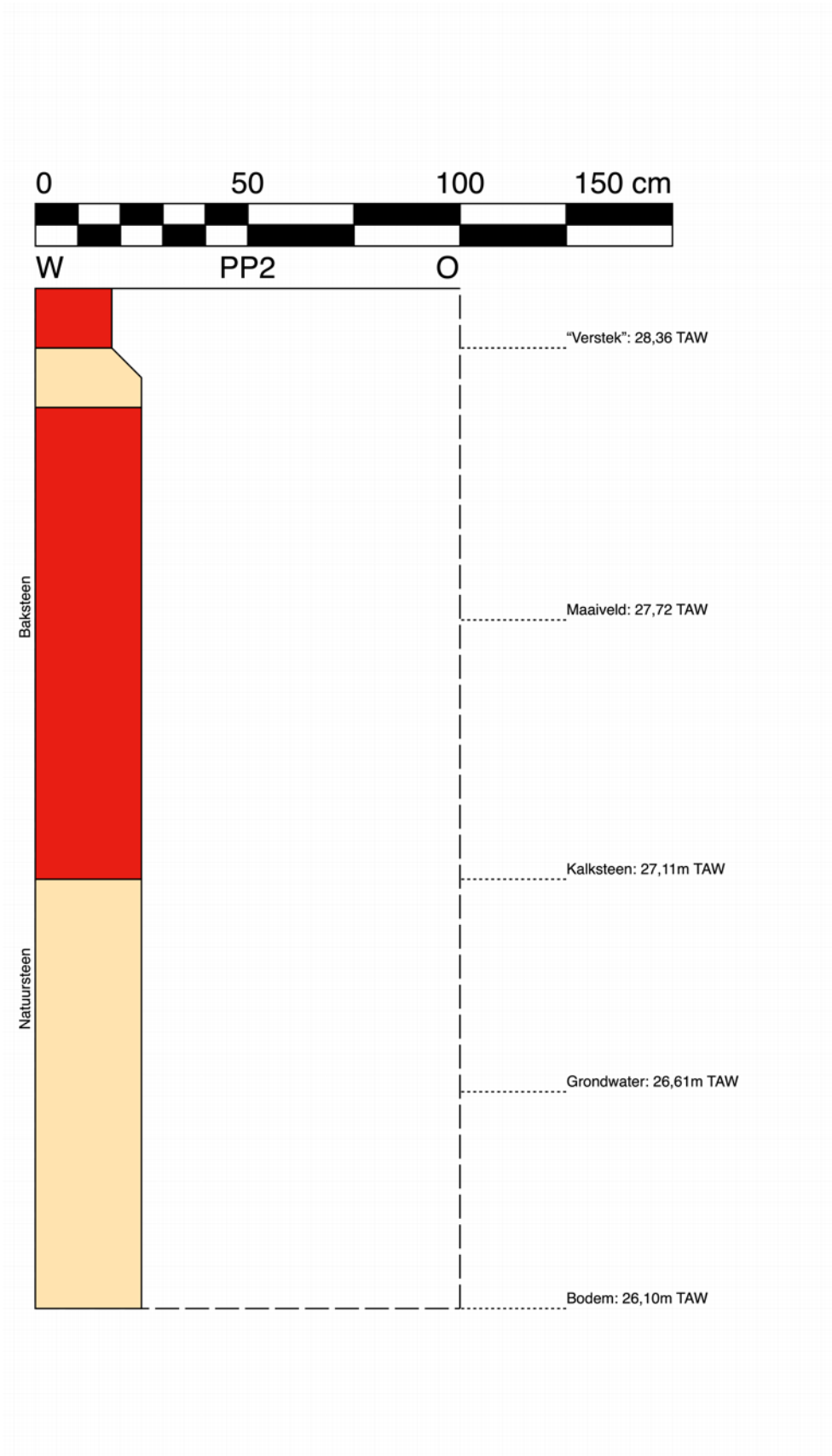

Fig. 1.15: Put 2 ten oosten van de infirmerie

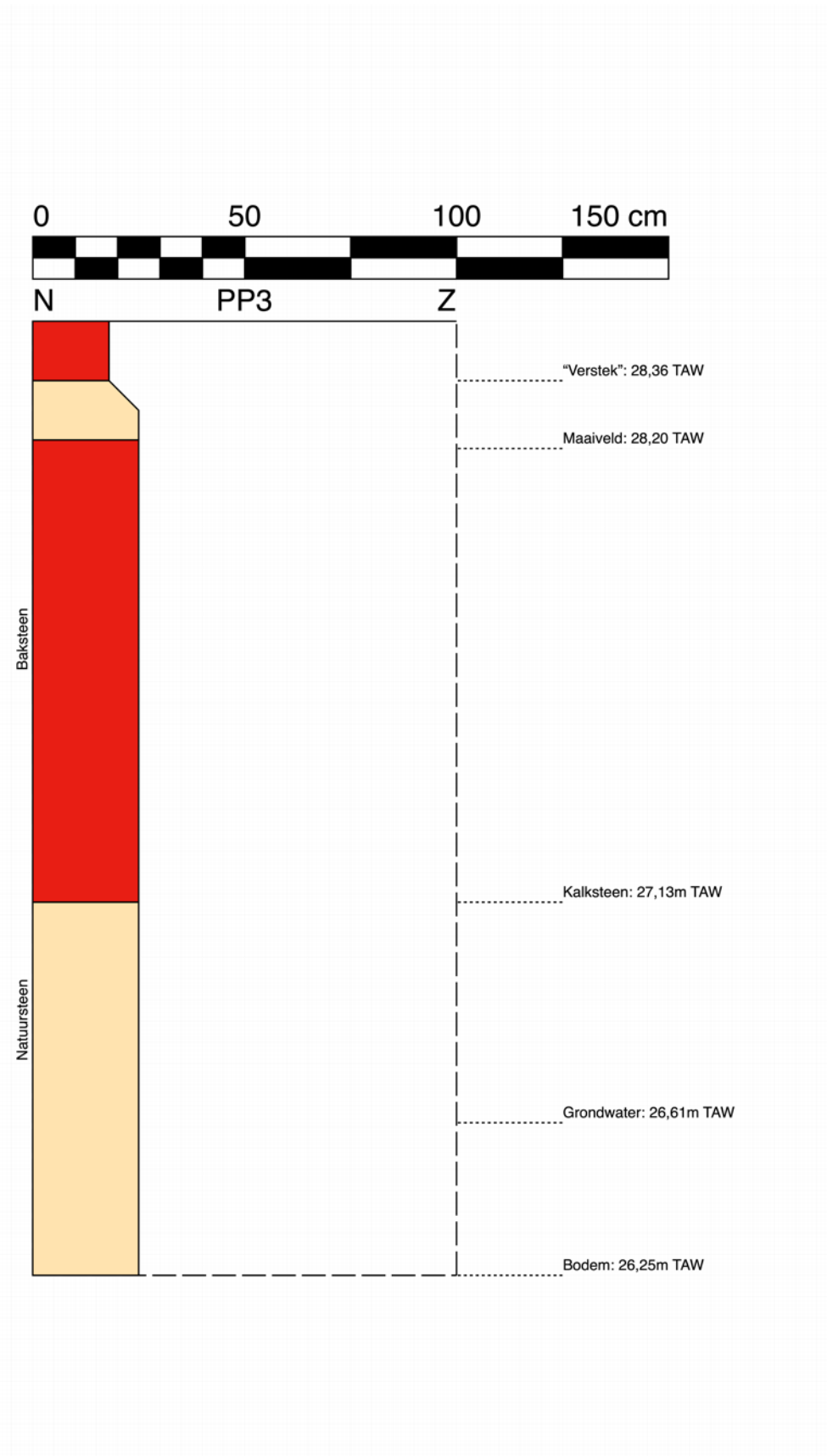

Fig. 1.16: Put 3 ten zuiden van de infirmerie

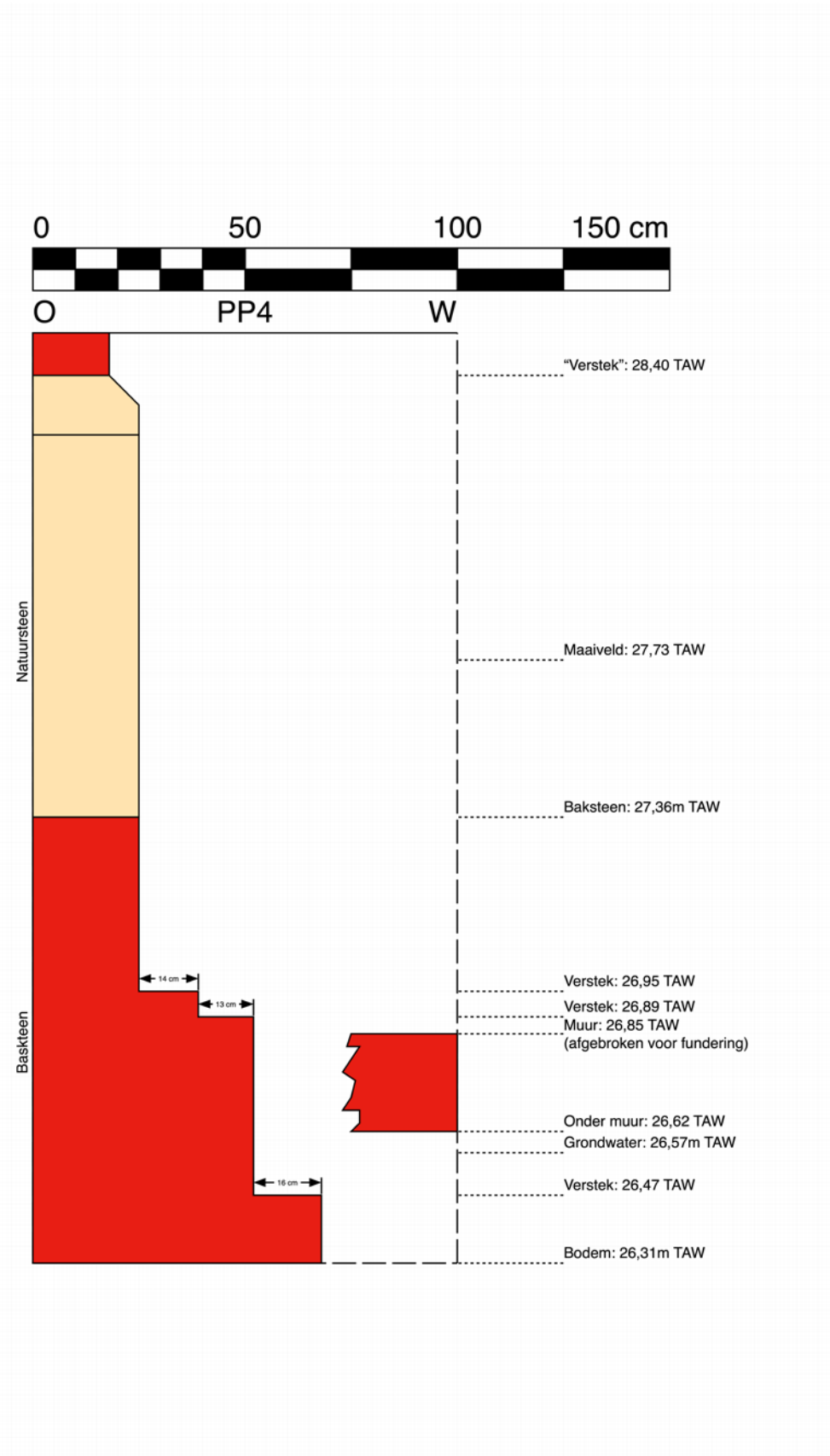

Fig. 1.17: Put 4 ten westen van de infirmerie

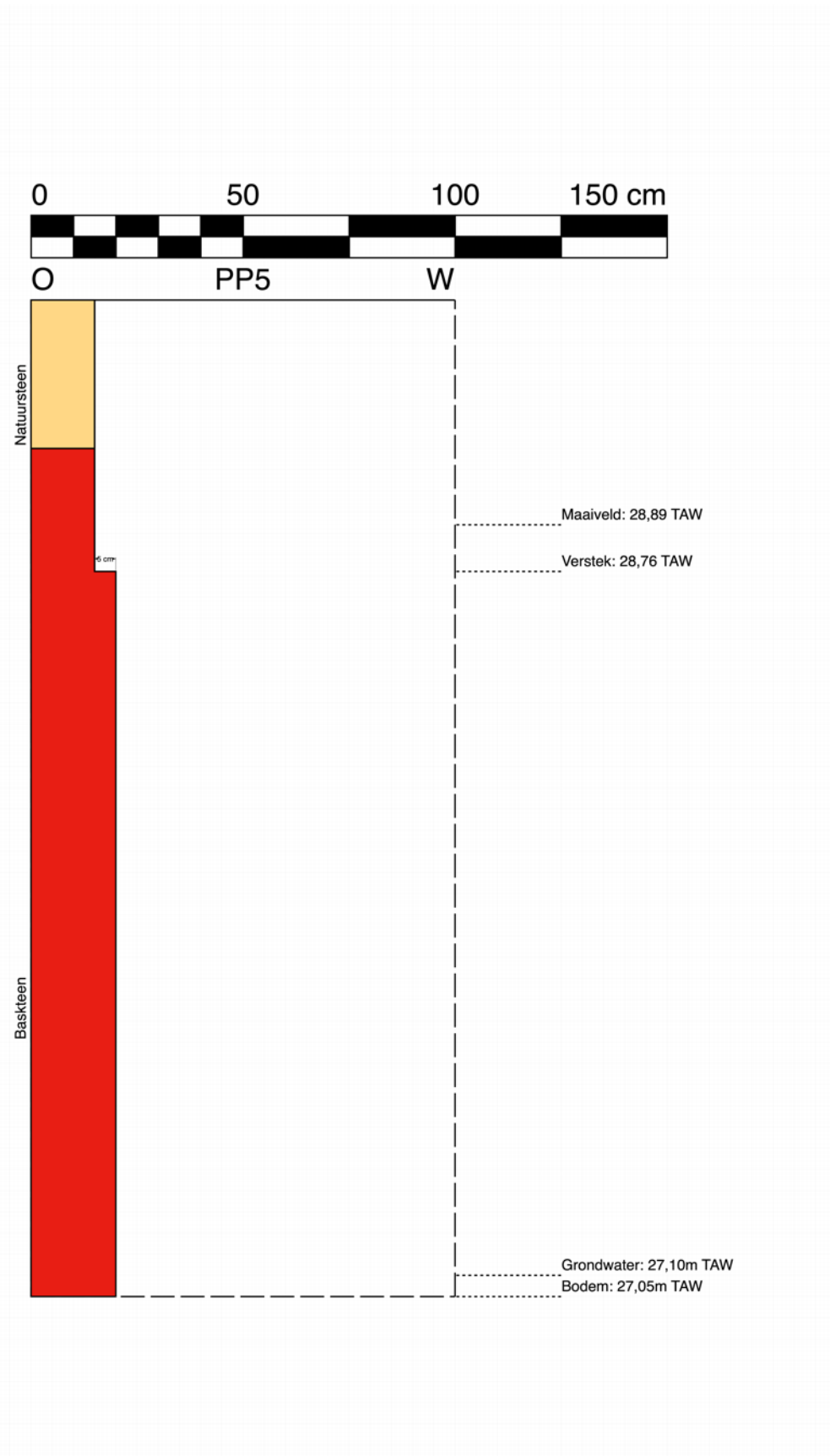

Fig. 1.18: Put 5 ten westen van het abdissenkwartier

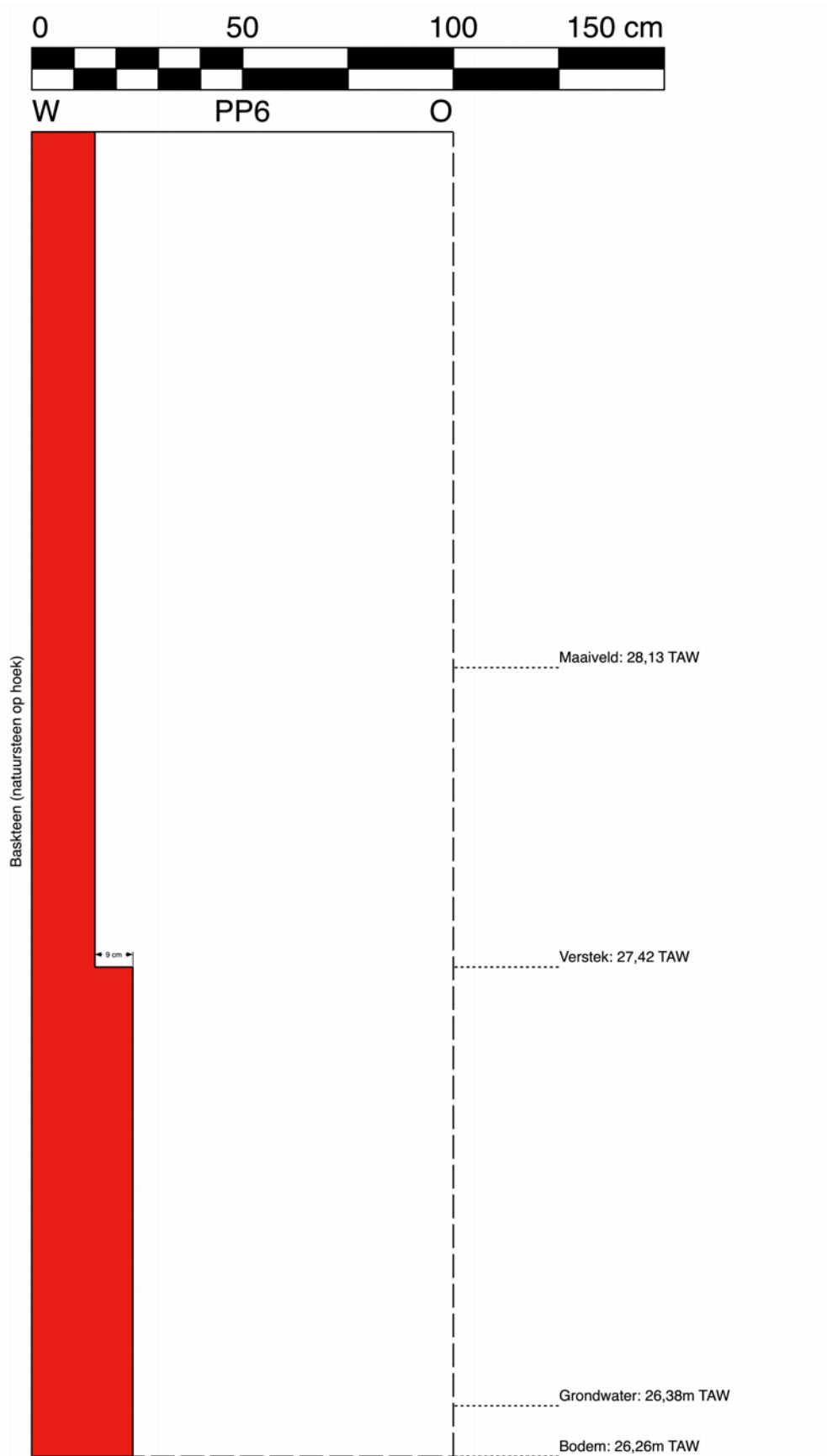

Fig. 1.19: Put 6 ten (zuid)oosten van het abdissenkwartier

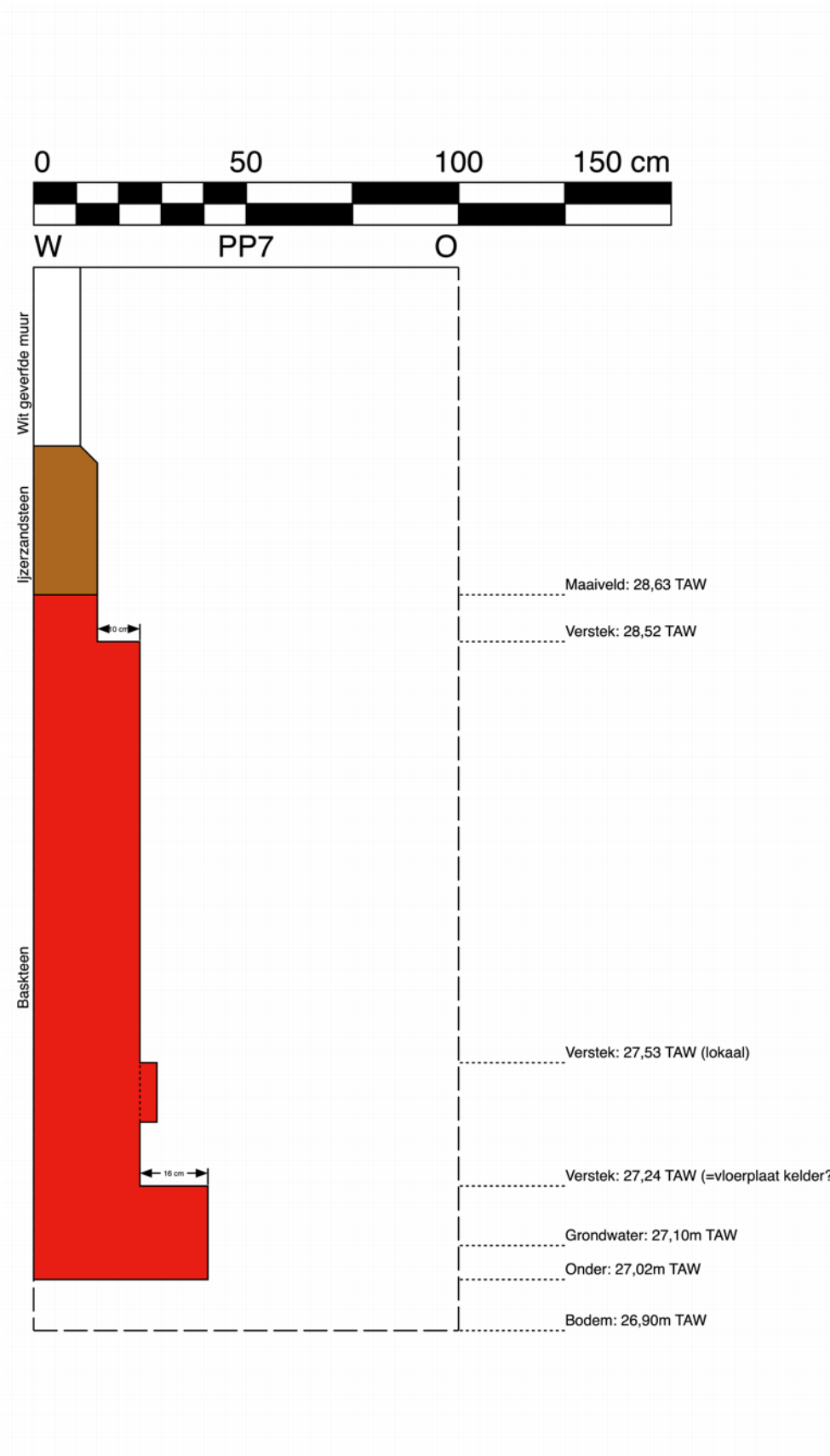

Fig. 1.20: Put 7 ten oosten van het abdissenkwartier

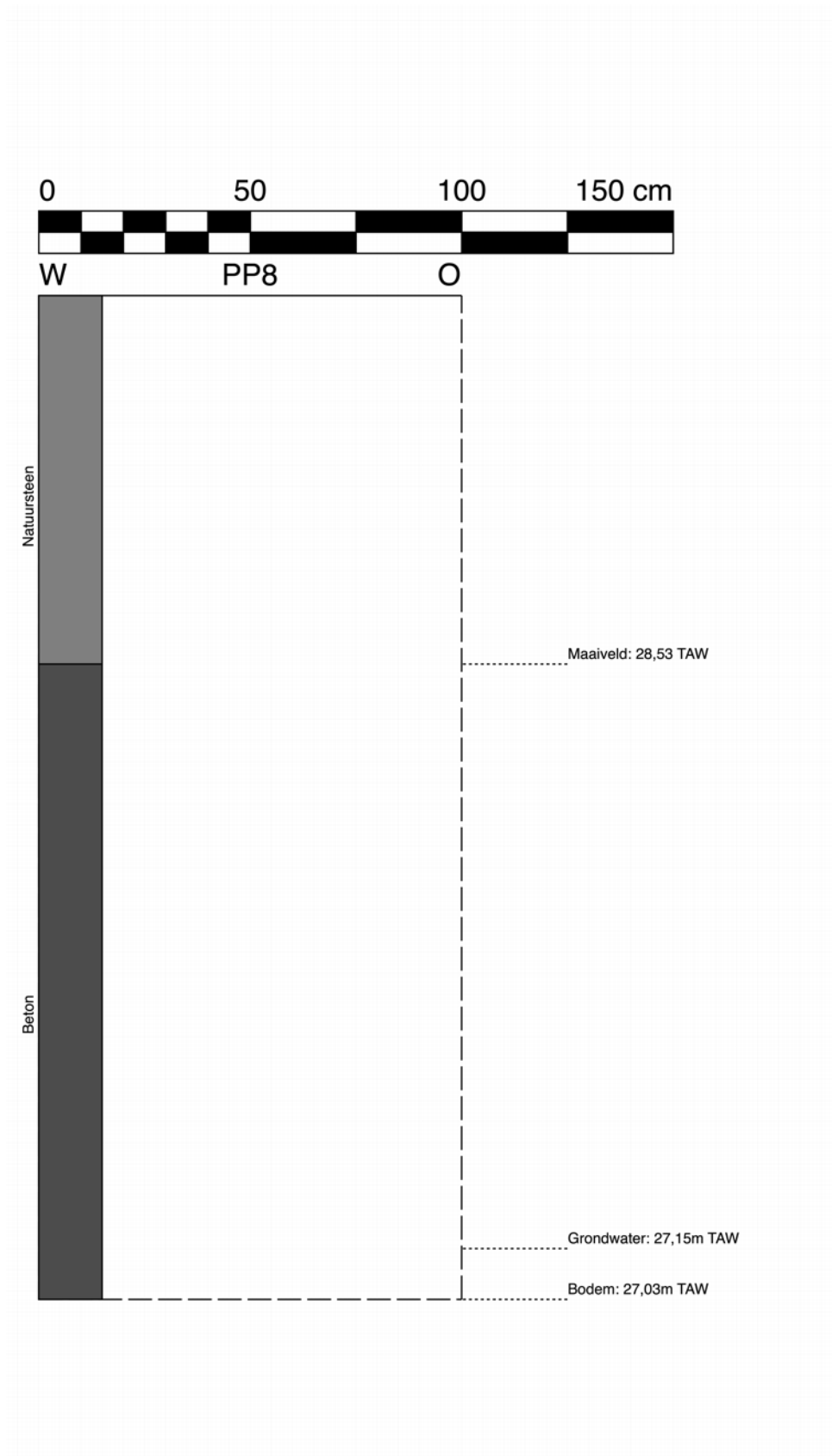

Fig. 1.21: Put 8 ten (noord)oosten van het abdissenkwartier

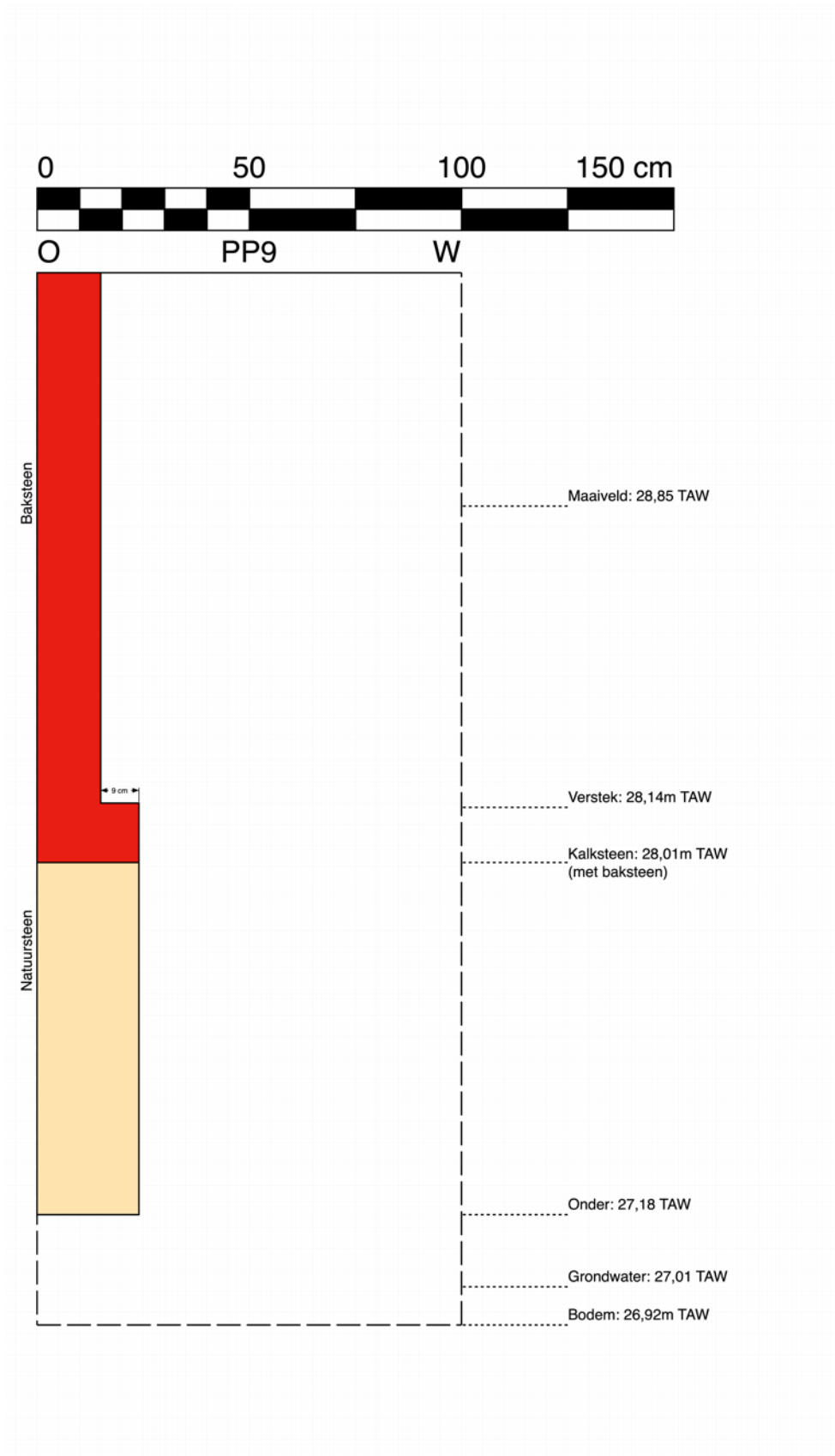

Fig. 1.22: Put 9 ten westen van koetshuis 1

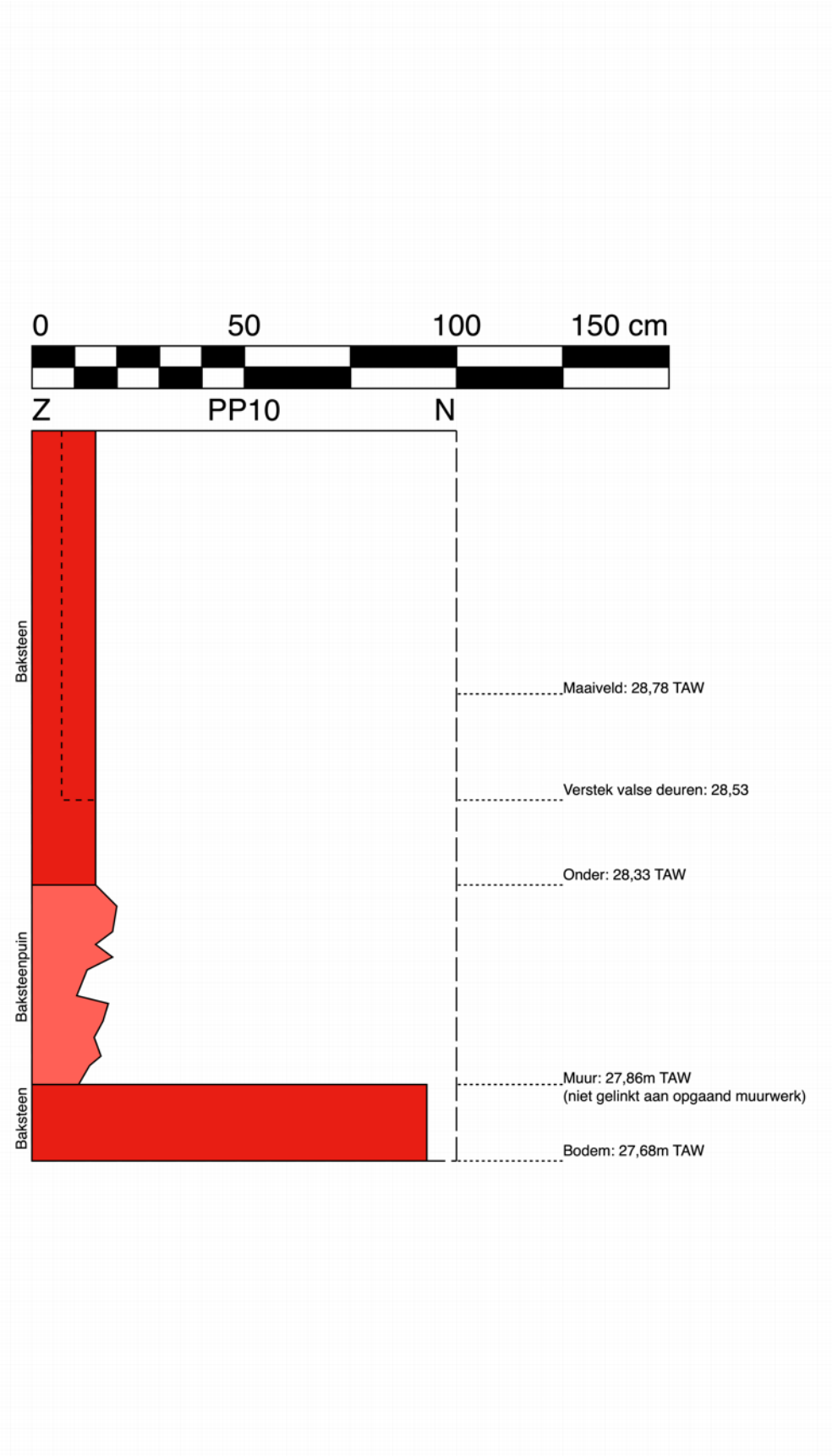

Fig. 1.23: Put 10 ten noorden van koetshuis 1

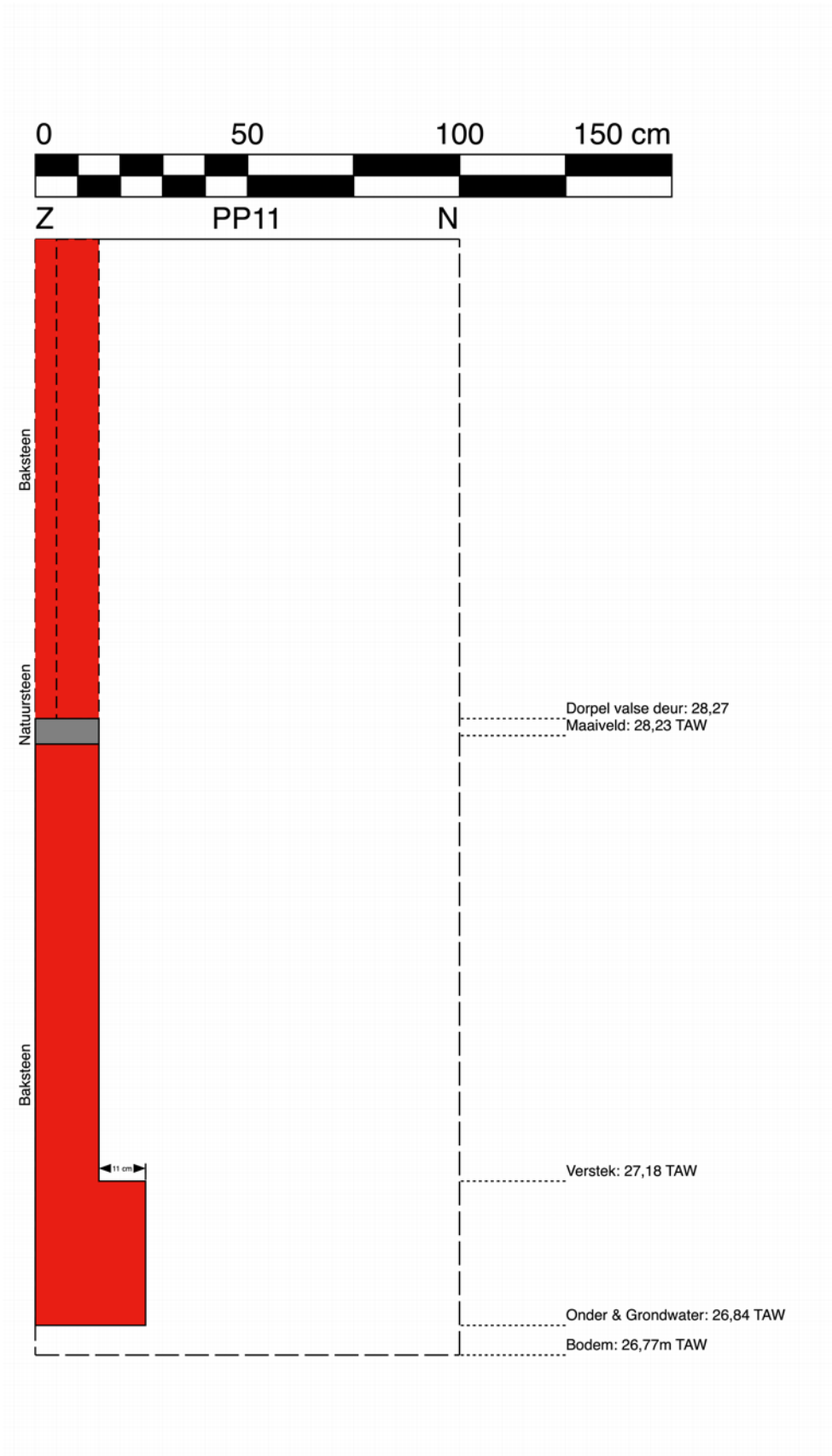

Fig. 1.24: Put 11 ten noorden van koetshuis 2

Fig. 1.25: Eerste resultaten geofysisch onderzoek (uitgevoerd door ABO Consultancy)

1.1.3 Onderzoeksopdracht

Het archeologisch vooronderzoek beoogt vast te stellen of er een archeologische site aanwezig is op een terrein, wat de karakteristieken en de bewaringstoestand van deze site zijn, wat haar relatie is met het landschap, welke waarde ze heeft, en hoe ermee moet omgegaan worden in het kader van bodemingrepen.

De Code Goede Praktijk draagt een aantal mogelijke fasen aan, opgedeeld in prospectie zonder ingreep in de bodem (bureaustudie, landschappelijk bodemonderzoek, geofysisch onderzoek, veldkartering) en prospectie met ingreep in de bodem (verkennend archeologisch booronderzoek, waarderend archeologisch booronderzoek, proefsleuven en proefputten, proefputten in functie van steentijd artefactensites). Na voltooiing van elke fase in het vooronderzoek wordt afgewogen of verder vooronderzoek noodzakelijk is en wat de aard van dat vooronderzoek is. Na iedere fase in het vooronderzoek volgt verder vooronderzoek, zonder ingreep in de bodem of met ingreep in de bodem, indien op basis van de reeds uitgevoerde fase(s) van het vooronderzoek onvoldoende informatie gegenereerd is om:

- De hoogstwaarschijnlijkste afwezigheid van een archeologische site afdoende te staven.
- Een gemotiveerde uitspraak te doen over het al dan niet moeten nemen van maatregelen.
- Een plan van aanpak voor een archeologische opgraving op te maken.
- Een plan van aanpak voor een behoud in situ op te maken.

De keuze van de methode voor verder vooronderzoek wordt gebaseerd op de volgende vier criteria, aangezien het doel van een archeologisch vooronderzoek immers is om met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bovenstaande informatie te kunnen leveren:

- Is het mogelijk deze methode toe te passen op dit terrein?
- Is het nuttig deze methode toe te passen op dit terrein?
- Is het overdreven schadelijk voor het bodemarchief deze methode toe te passen op dit terrein?
- Is het noodzakelijk deze methode toe te passen op dit terrein (kosten-batenanalyse)?

Vraagstelling:

- Kan de hoogstwaarschijnlijke afwezigheid van een archeologische site afdoende gestaafd worden?
- Zijn er archeologisch relevante sites aanwezig?
- Wat is het wetenschappelijk potentieel van de aanwezige sites?
- Moeten er bijkomende maatregelen genomen worden omwille van eventuele aanwezige sites?
- Maak een plan van aanpak op voor een eventueel vervolgonderzoek.
- Kunnen maatregelen voorgesteld worden voor een eventueel behoud in situ van een aanwezige archeologische site? Hoe kunnen deze maatregelen afgedwongen en gecontroleerd worden?

Randvoorwaarden:

Niet van toepassing

1.1.4 Beschrijving geplande werken

Om de verstoring van de bodem correct te kunnen inschatten, geeft deze subparagraaf een beschrijving van de huidige terreinsituatie en de geplande bodemingrepen van de initiatiefnemer.¹⁵

Huidige situatie (Alle plannen wordt voor de duidelijkheid ook in bijlage meegegeven)

Het terrein wordt ingenomen door het L-vormige, 18de-eeuwse Abdissenkwartier met ten zuiden ervan 2 rechthoekige poortgebouwen/koetshuizen. Er lopen padjes rond het gebouw, voor de rest is de zone van het vergunningsgebied onverhard (fig. 1.26).

Op het rioleringsplan bestaande toestand loopt de riolering langs de gevels van het gebouw (fig. 1.28). Hierbij dient aangestipt te worden dat het bestaande rioleringsplan is gebaseerd op de plannen van Lavigne uit 1972. De exacte locatie is vermoedelijk. De locatie lijkt ook enigszins af te wijken van de bevindingen aan de hand van het geofysisch onderzoek (fig. 1.25).

De putten zijn geconcentreerd langs de oostgevel van het gebouw; hier bevinden zich 3 septische putten met diameter 2,16 m en hoogte 1,82 m, verschillende toezichtspuiten en vetvangers. Ook ten westen van koetshuis 2 zit een septische put (diameter 1,71 m en hoogte 1,72 m) en een toezichtspuit.

¹⁵ Alle informatie met betrekking tot de geplande werken werd aangeleverd door de initiatiefnemer. Alle tot nu toe beschikbare informatie werd in de archeologienota opgenomen.

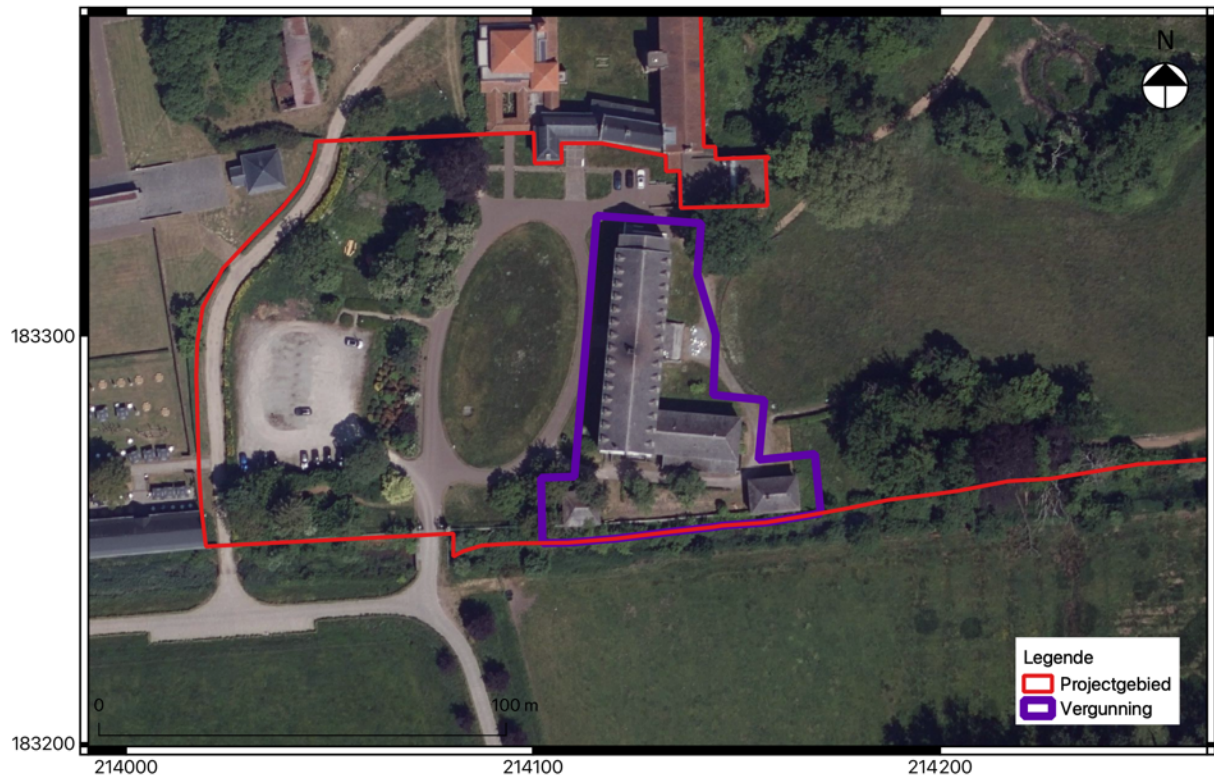

Fig. 1.26: Recente luchtfoto waarop de huidige terreincondities zichtbaar zijn.

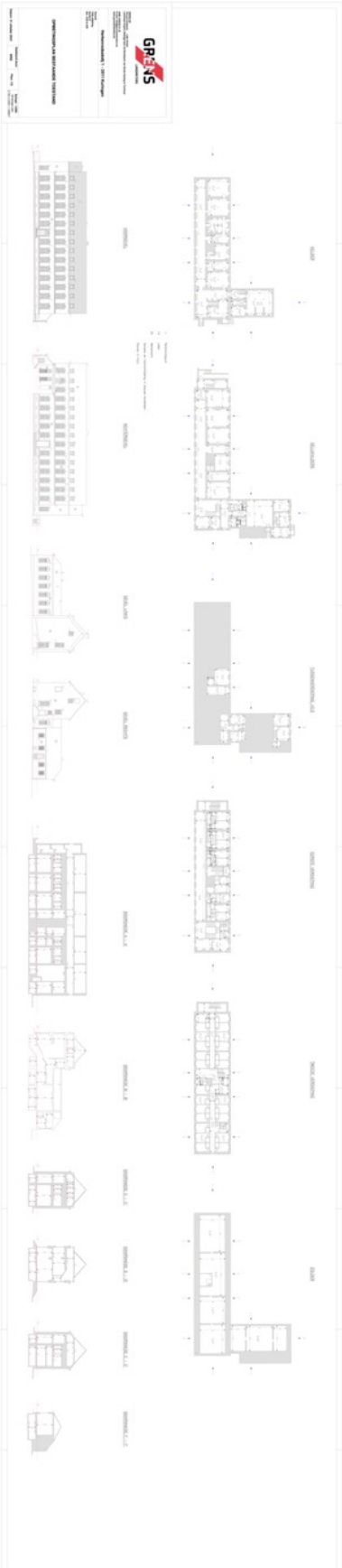

Fig. 1.27: Abdissenkwartier grondplannen bestaande toestand (© GRENS)

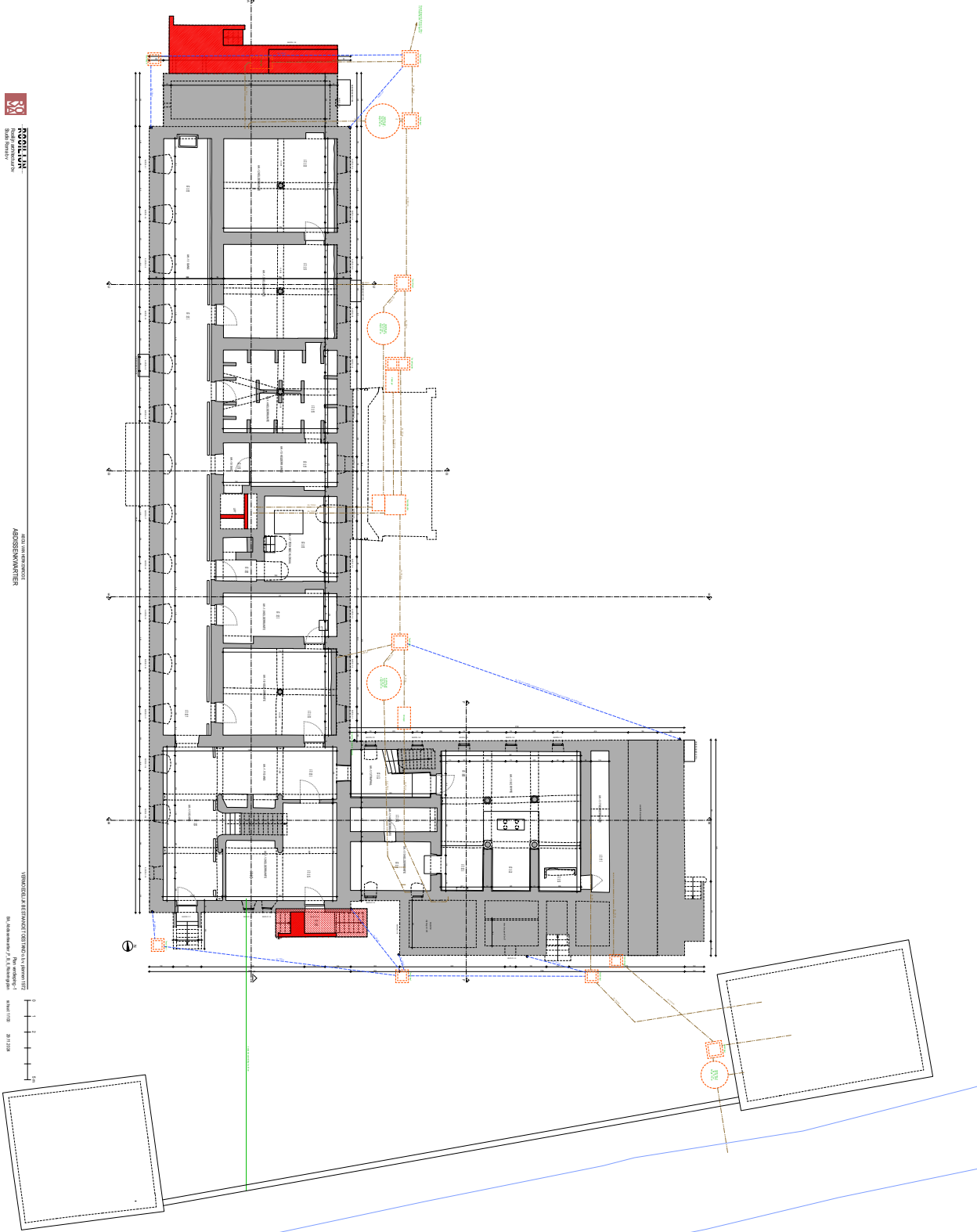

Fig. 1.28: Rioleringsplan bestaende toestand (gebaseerd op plannen uit 1972) (© Studio Roma)

Geplande werken (Alle plannen wordt voor de duidelijkheid ook in bijlage meegegeven)

Voorliggend dossier omvat het abdissenkwartier en de koetshuizen met verbindende tuinmuur van de Abdij van Herkenrode (fig. 1.29). Deze fase betreft hoofdzakelijk de exterieurrestauratie. De grenzen van de restauratie volgen de buitenschil van de gebouwen met inbegrip van de buitentrappen. In deze restauratiefase zullen de gebouwen niet worden herbestemd. De nodige stabiliteitswerken en de vernieuwing van enkele elektrische installaties alsook het publiek sanitair op het gelijkvloers van het abdissenkwartier zullen worden meegenomen.

De daken en de regenwaterafvoer van desbetreffende gebouwen worden volledig vernieuwd en de ondergrondse leidingen worden grondig aangepakt. De riolering wordt ook vernieuwd en aangesloten op openbaar domein.

De geplande werken omvatten concreet het afbreken van 2 recentere bijbouwen, namelijk de huidige helling en trap in het noorden en een trap in het zuiden (zie rode aanduiding op fig. 1.28). Ook de fundering wordt hier mee uitgebroken.

Ter hoogte van de noordgevel wordt een nieuwe buitentrap voorzien (fig. 1.30 en rode aanduiding op 1.29). De oppervlakte van de nieuwe buitentrap zal kleiner zijn dan de huidige helling.

Ook ter hoogte van de zuidgevel wordt een nieuwe buitentrap voorzien, met plateaulift. De oppervlakte van de nieuwe buitentrap zal wel groter zijn dan de huidige.

De uitgravingsdiepte van beide trappen bedraagt ca. 60 cm onder maaiveld.

De riolering rond het abdissenkwartier en de 2 koetshuizen wordt ontkoppeld en vernieuwd. Enkele leidingen (zeer beperkt) worden tot in het gebouw zelf doorgetrokken. Dit is ter hoogte van traphal 1.13, kelderruimtes 1.14 en 1.15 en een aanpalende kruipkelder (zie fig. 1.30). Voor de uitgraving in functie van het leggen van ondergrondse leidingen wordt uitgegaan van een diepte tussen 0,60 en 1,50 m onder maaiveld, dit afhankelijk van de locatie.

Buiten worden 3 nieuwe regenwaterputten voorzien, met een inhoud van 20.000 l, een diameter van 350cm en een hoogte van 250cm. Verder worden 2 nieuwe septische putten voorzien, 1 van 15.000l met diameter 325 cm en hoogte 235 cm en 1 van 10.000l, met diameter 270 cm en hoogte 210 cm. De putten worden meer naar het noorden toe verlegd. De totale uitgravingsdiepte in functie van de putten bedraagt tussen 3,5 en 4 m onder maaiveld.

De locatie van alle nieuwe putten en rioleringen staat aangegeven op het plan onder fig. 1.30. De riolering wordt verbonden met een bestaande afvoerleiding ter hoogte van het klooster.

De helft van het westelijk dakvlak dient te worden aangesloten op de nieuwe infiltratievoorziening (wadi) die wordt voorzien in het toekomstig landschapontwerp (exacte locatie dus nog NIET gekend, dit valt buiten de huidige aanvraag). Daarom wordt de geplande aansluiting naar de wadi BUITEN de huidige contour van het vergunningsgebied gehouden.

Tenslotte moeten de funderingen onder koetshuis 1 en koetshuis 2 onderschoeid worden om stabiliteit technische reden (fig. 1.29). Concreet houdt dit een bodemingreep in waarbij in afwisselende moten telkens gegraven wordt tot onder de fundering van de koetshuizen. De omvang van de respectievelijke alternerend aangelegde putten dient voldoende groot te zijn om een persoon in staat te stellen de werken uit te voeren.

Ook de tuinmuur tussen de beide koetshuizen zal aangepakt worden in functie van stabiliteit en zo nodig volledig hermitseld worden. Voor deze ingreep wordt een uitgraving van ca. 1,50 verwacht.

Aan de binnenzijde van koetshuis 1 wordt de vloer vernieuwd. Er komt een vloer van gepolierde beton (fig. 3.31). Deze is minimaal 15 cm dik. De bestaande tegels worden hiervoor uitgebroken. Enkel de afgravingen om de betonvloer te laten aansluiten aan de dorpels van de opengaande poorten zullen

worden uitgevoerd. De uitgravingen zijn zo minimaal mogelijk. De betonvloer zal worden aangebracht op de bestaande onderlagen (die niet nader gekend zijn).

Aan de binnenzijde van het abdissenkwartier op het gelijkvloers worden ook enkele kleine wijzigingen voorzien (fig. 1.32). Het bestaande sanitair en de indeling van deze ruimte wordt aangepast, met o.m. een grotere WC-ruimte voor mindervaliden. Hiertoe worden enkele bestaande openingen dichtgemaakt en er worden anderzijds enkele nieuwe muren opgetrokken.

De bestaande lift in het abdissenkwartier is buiten gebruik en wordt verwijderd. Er wordt onderzocht of de koker mogelijk in de toekomst hergebruikt kan worden

Voor deze ingrepen binnenin wordt echter niet of zéér beperkt gegraven.

Fasering gepande werken

De aangevraagde (graaf)werken in dit dossier verlopen **gefaseerd**:

-In een eerste fase wordt de restauratie van het exterieur en de stabiliteitswerken opgenomen. De uitgravingen ivf stabiliteitsingrepen ter hoogte van koetshuizen en de muur ertussen en de uitgravingen ivf het plaatsen van nieuwe trappen wordt in deze fase mee uitgevoerd.

-In een latere fase wordt de landschapsaanleg van de zone rond het Abdissenkwartier en de koetshuizen uitgewerkt en uitgevoerd. Om de impact van de grondwerken te beperken zullen de uitgravingen ivf hemelwaterputten, septische putten en alle nodige ondergrondse leidingen bij de landschapsaanleg worden uitgevoerd.

Werfinrichting

Een zone rond het abdissenkwartier en de koetshuizen dient met werfhekken afgesloten te worden als werfzone (zie rode stippellijn op fig. 1.33).

Deze zone van de werfinrichting (waar de Herashekken komen te staan) die getekend is op dit plan 1.32 is louter indicatief en komt hierdoor dus niet overeen met het vergunningsgebied. Voor de afbakening van het vergunningsgebied op alle andere gebruikte plannen en kaarten werd een ruime zone afgebakend waarbinnen de graafwerken zich situeren.

Voor de circulatie worden de bestaande wegen gebruikt. De werfinrichtingzone met werfketen, sanitair, opslag en parkeerplaatsen komt in het westen te liggen. Deze zone is reeds verhard (zie fig. 1.26) dus zal niet bijkomend aangepast moeten worden. Alle tijdelijke nutsleidingen in functie van de werfinrichting komen in **opbouw** te liggen, er worden hiervoor geen graafwerken voorzien.

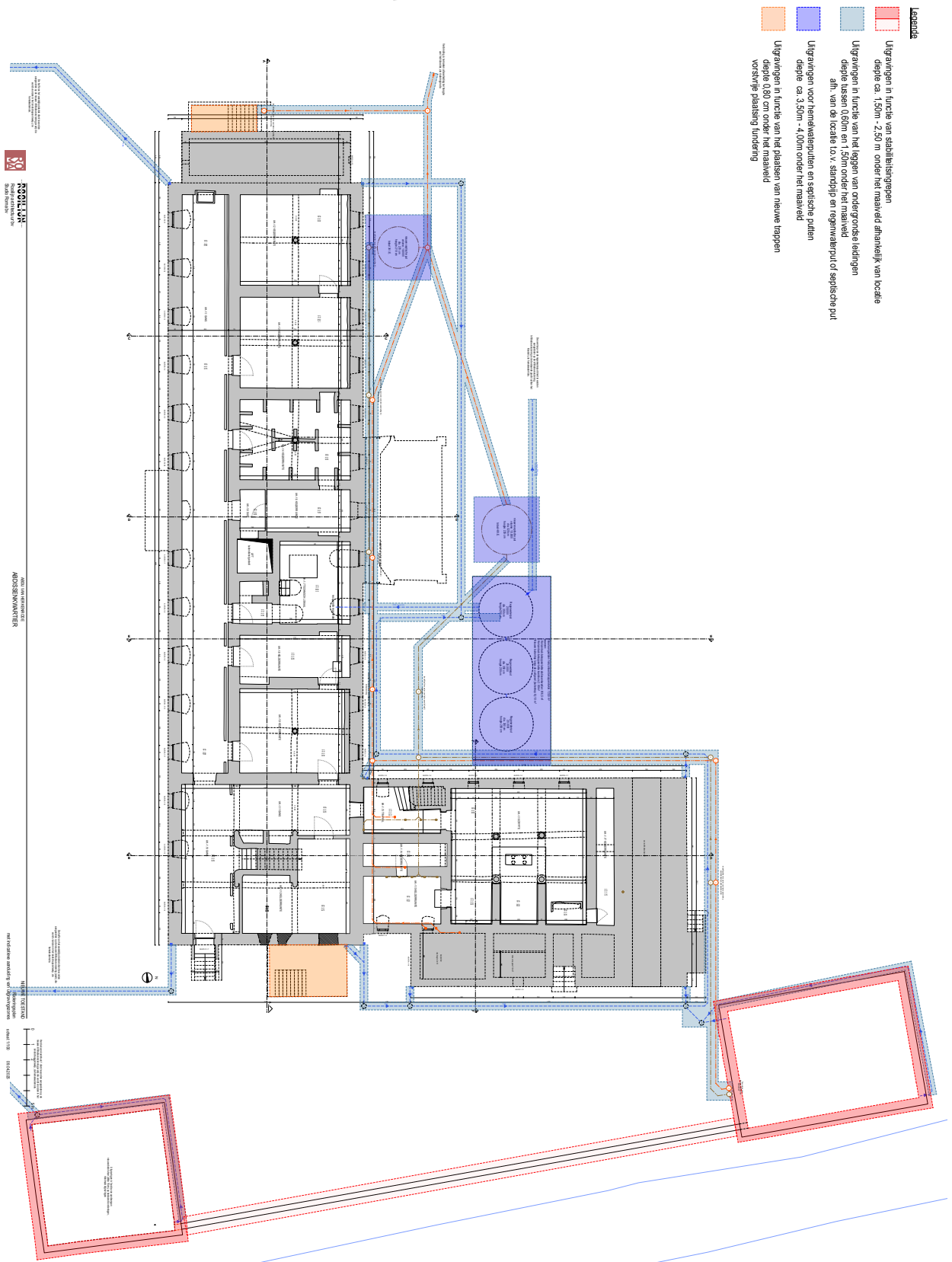

Fig. 1.29: Rioleringsplan met weergave van de geplande uitgravingen (© Studio Roma)

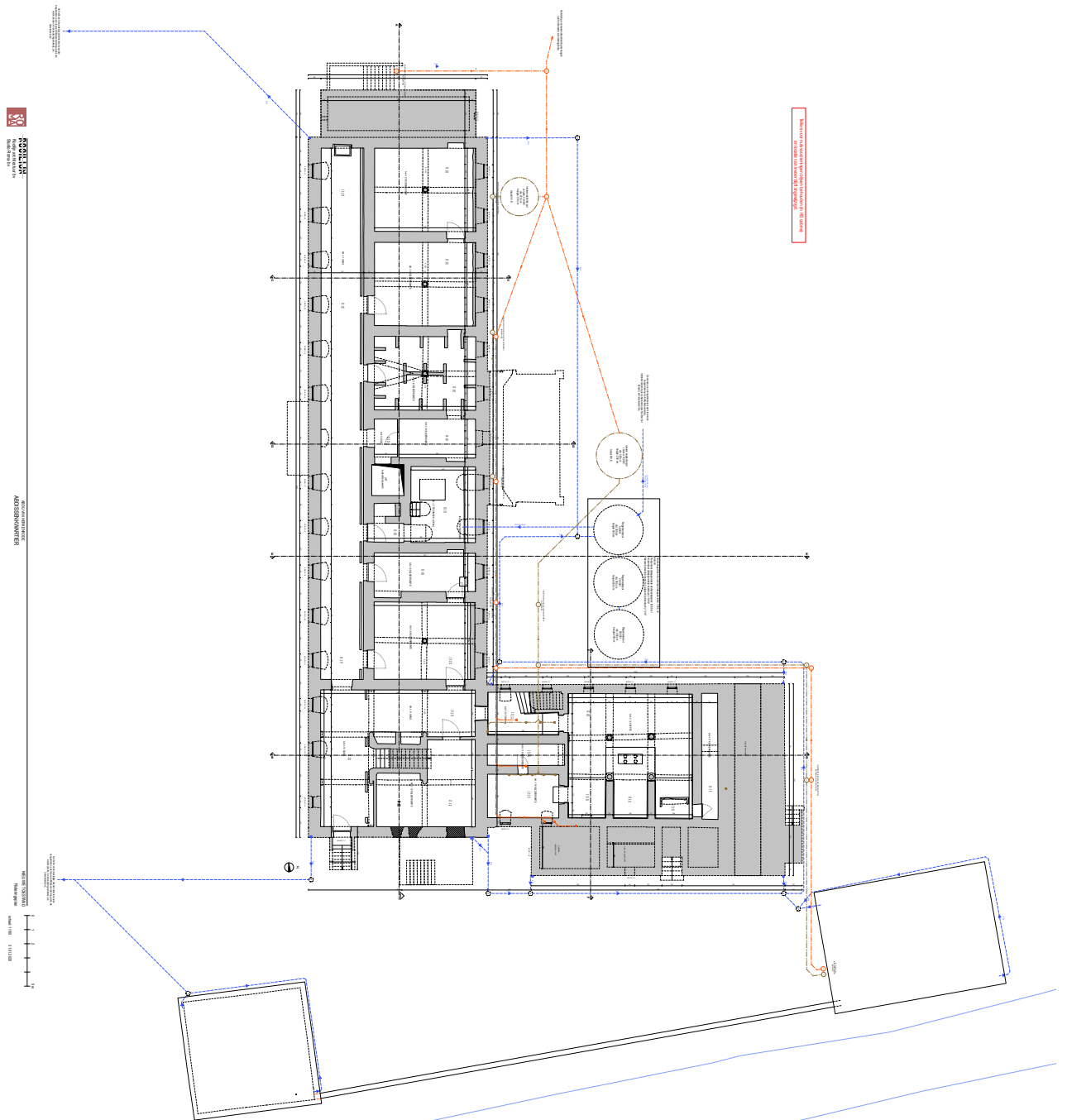

Fig. 1.30: Rioleringsplan nieuwe toestand (© Studio Roma)

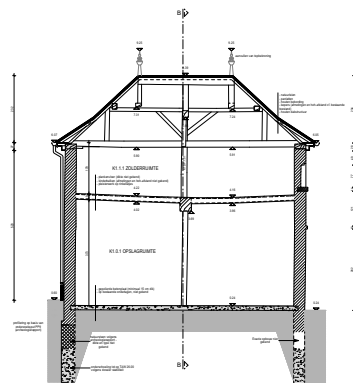
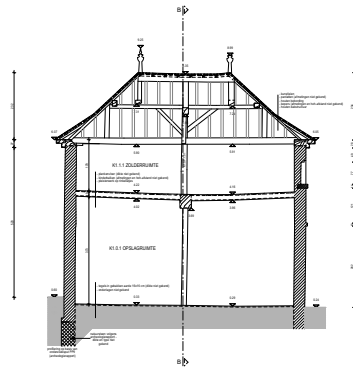

Fig. 1.31: Snede koetshuis 1 bestaand en nieuw (© Studio Roma)

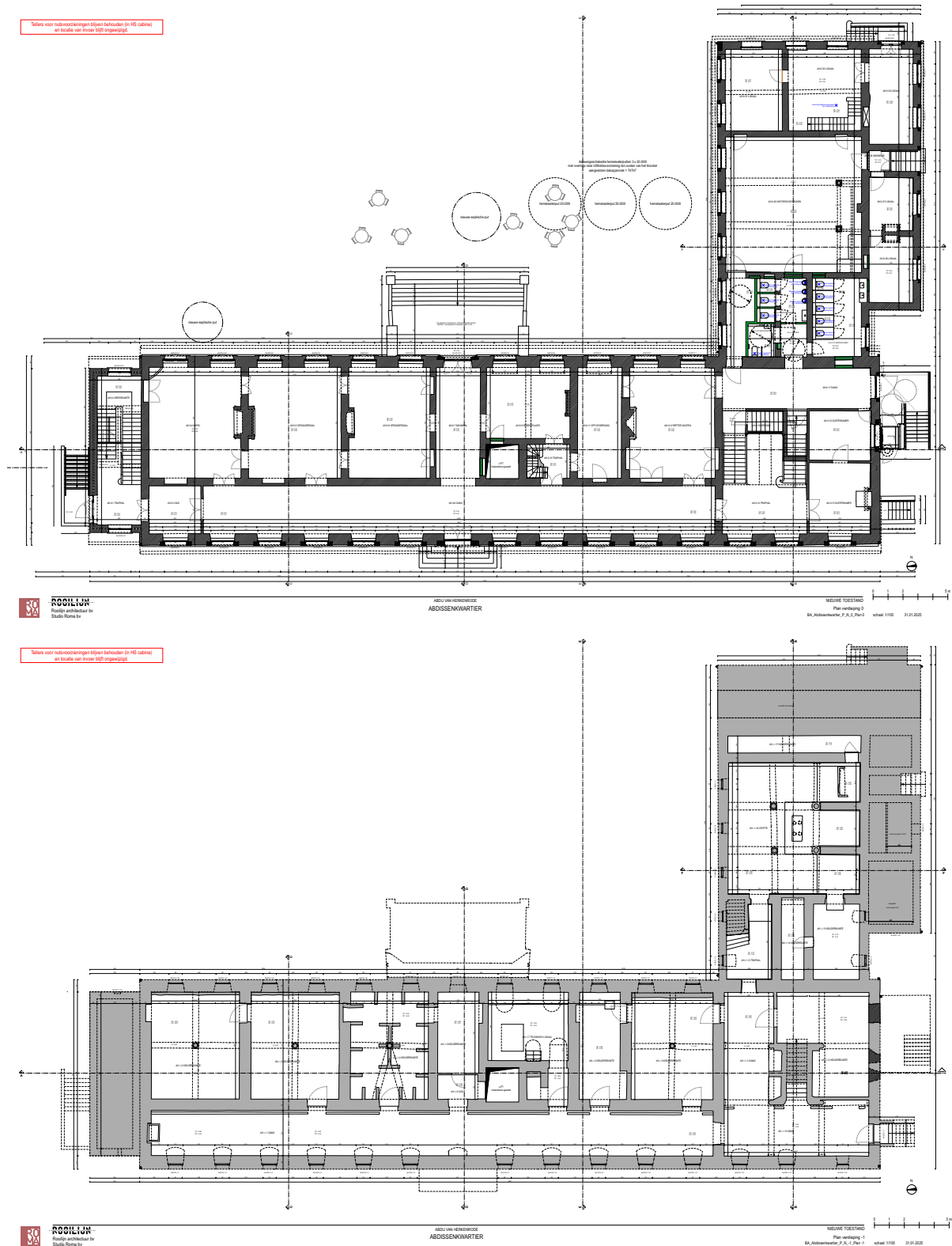

Fig. 1.32: Plan nieuwe toestand gelijkvloers en kelder met weergave van wijzigingen ter hoogte van sanitair blok en lift (© Studio Roma)

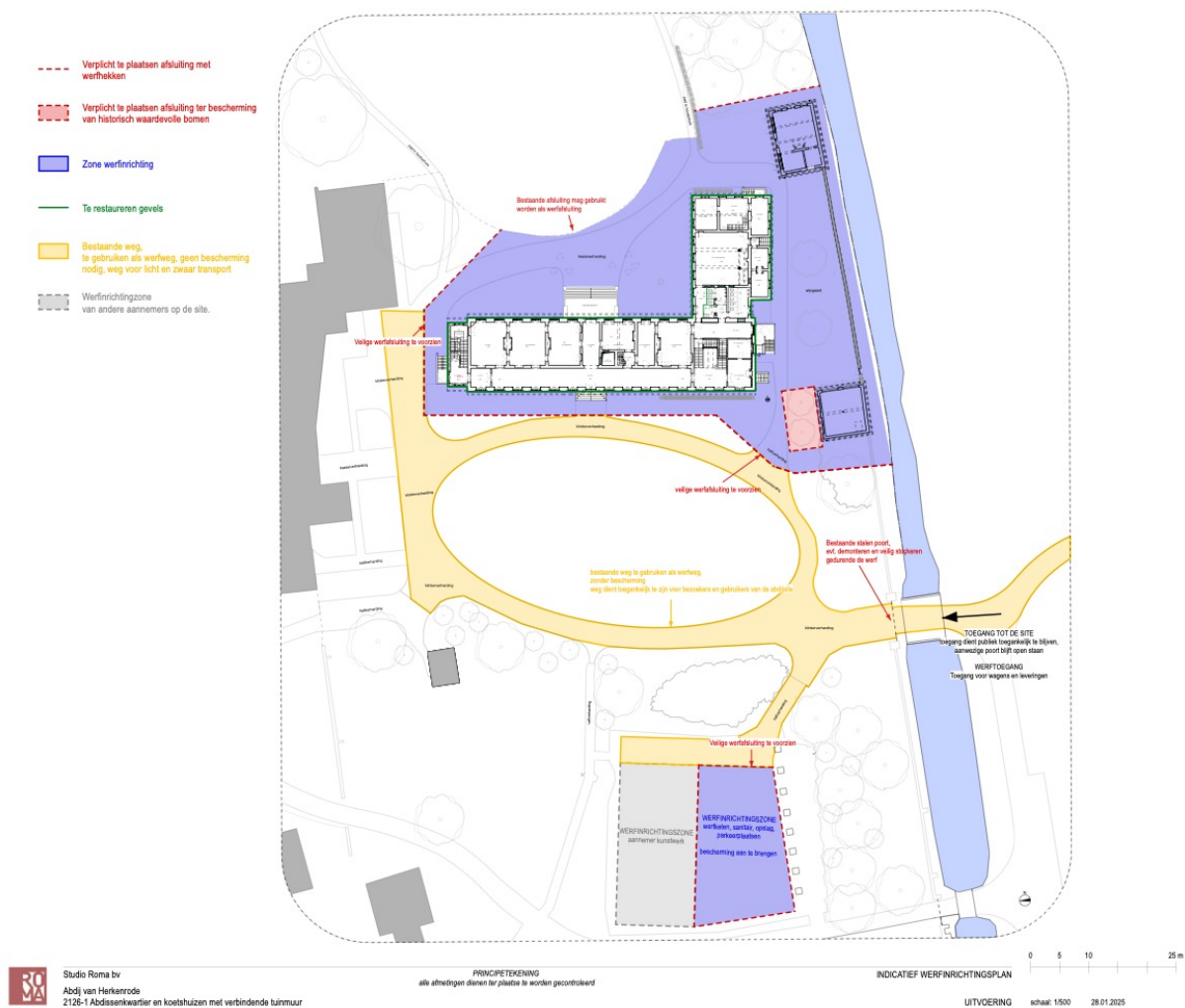

Fig. 1.33: Voorstelling werfinrichting (© Studio Roma)

1.1.5 Werkwijze

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens van het projectgebied onderzocht via online beschikbare data.¹⁶ Daarnaast werden de topografische kaart van België, de tertiair geologische kaart, de quartair geologische kaart, de geomorfologische kaart, de bodemkaart, het kadasterplan en luchtfoto's geraadpleegd. Al deze plannen – online beschikbaar via Geopunt Vlaanderen en het Nationaal Geografisch Instituut van België – werden verder bewerkt tot publicatieplannen met behulp van de software QGIS.

Het belangrijkste beschikbare historische kaartmateriaal werd geraadpleegd om de geschiedenis van het grondgebruik gedurende de laatste eeuwen zo goed mogelijk na te gaan. Deze informatie kan een impact hebben op de kwaliteit van het eventueel aanwezige bodemarchief en de bewaring ervan. Het historisch kaartmateriaal (zoals de Ferrariskaart, de Atlas der Buurtwegen of de kaart van Vandermaelen) is georeferereerd geraadpleegd via het geoportaal van Onroerend Erfgoed en bijkomend relevant kaartmateriaal is opgezocht via portaalwebsite www.cartesius.be.

¹⁶ www.dov.vlaanderen.be

Bijkomend archiefonderzoek is niet uitgevoerd omdat uit de analyse van het historisch kaartmateriaal geen grondgebruik naar voor komt dat dit noodzakelijk maakt. Een grondige studie van de beschikbare archivalische bronnen kan wel bijkomende informatie aandragen voor de middeleeuwse geschiedenis van het onderzoeksgebied, maar een dergelijk onderzoek is van een dusdanige omvang dat dit niet past binnen een archeologienota.

1.2 Assessmentrapport

1.2.1 Landschappelijke ligging van het projectgebied

Het projectgebied is gelegen aan de Abdij site van Herkenrode in de provincie Limburg. Dit is gelegen in de archeoregio van de Kempen. Volgens de traditionele landschappenkaart behoort het projectgebied tot de Demervallei. Het landschap in deze regio wordt gekenmerkt door een brede vallei met begrenzend dalwanden en vegetatiemassa's. De Demer en de benden lopen van de Gete en de Dijle vormen samen de grote oost-west hydrografische as van het Vlaamse gewest.¹⁷

Het projectgebied wordt in het noorden en zuiden begrensd door de Tuilter Demer die ten noordoosten van het projectgebied in de Demer stroomt. Het DHM toont dat het projectgebied onderaan de vallei van de Demer ligt (Fig. 1.34). Het vergunningsgebied zelf heeft een hoogteverschil van ca. 1 m met een lagere gelegen zone in het noordoosten (Fig. 1.35 en Fig. 1.36).

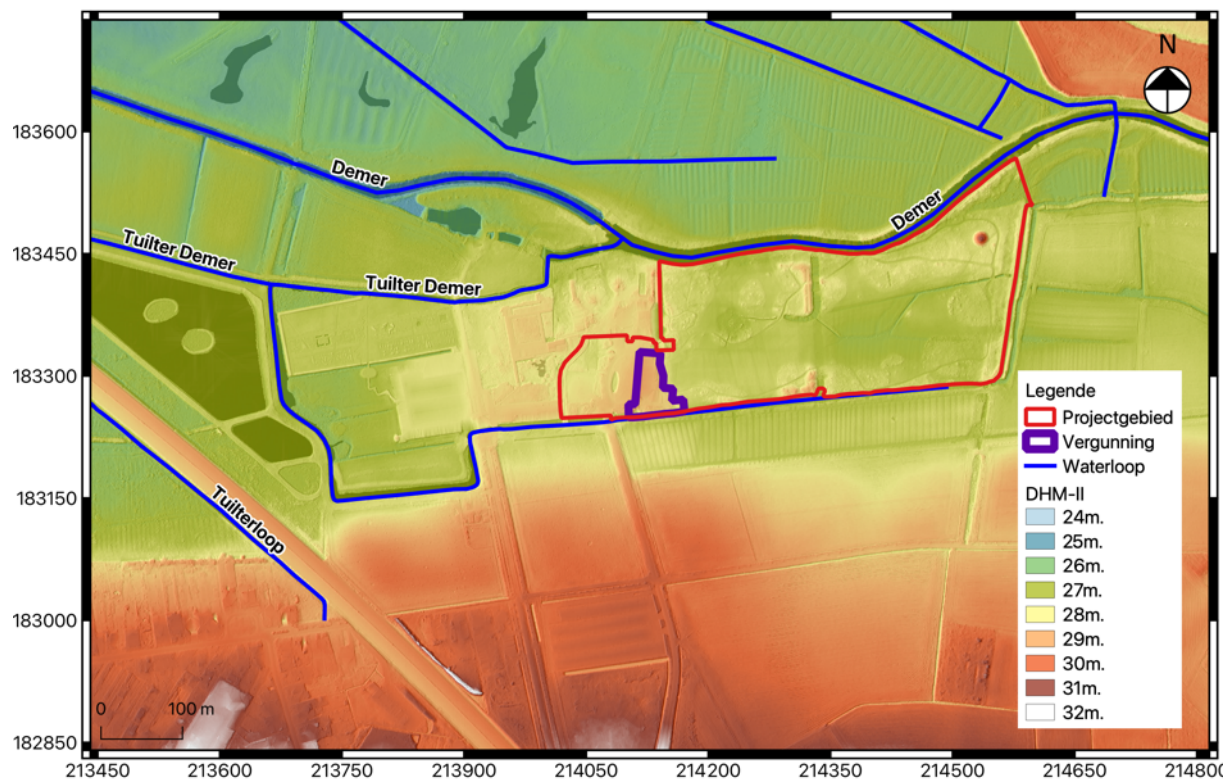

Fig. 1.34: Uittreksel uit het digitaal hoogtemodel (DHM II) met aanduiding van het project- en vergunningsgebied.

¹⁷ Antrop e.a. 2002, 60.

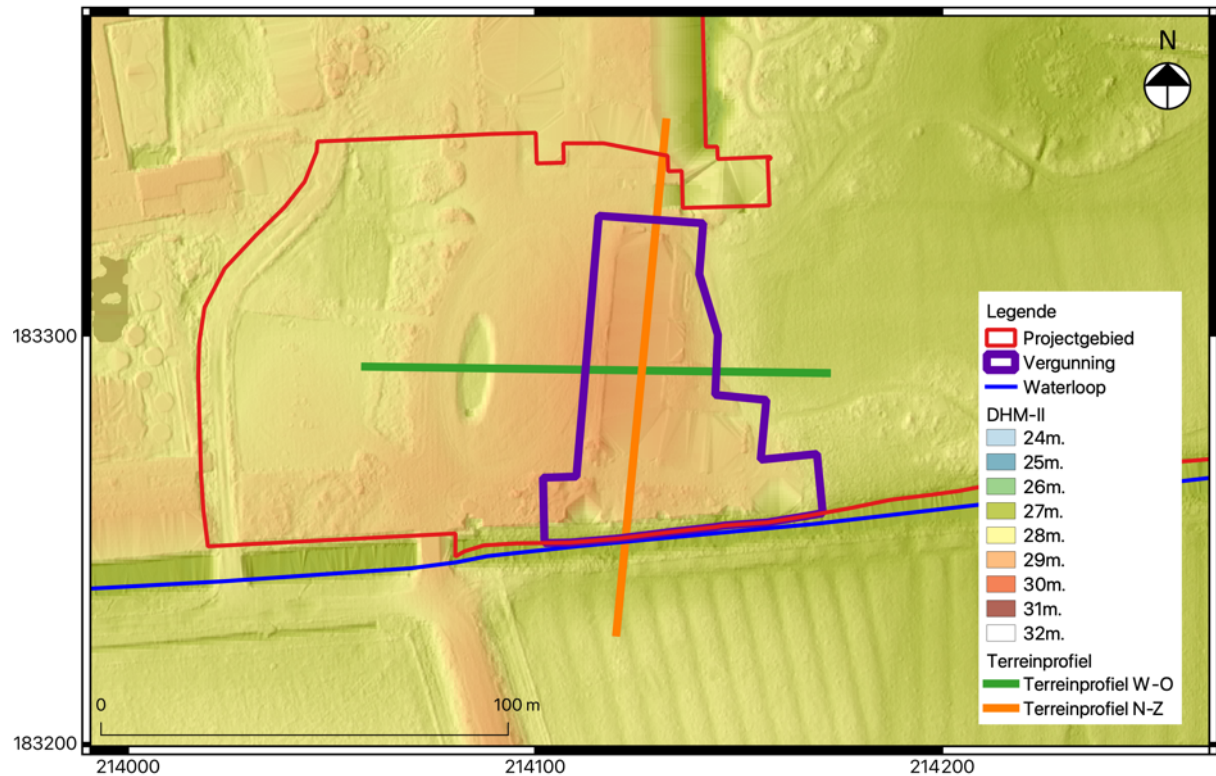

Fig. 1.35: Detail uit het digitaal hoogtemodel (DHM II) met aanduiding van het project- en vergunningsgebied en twee terreinprofielen.

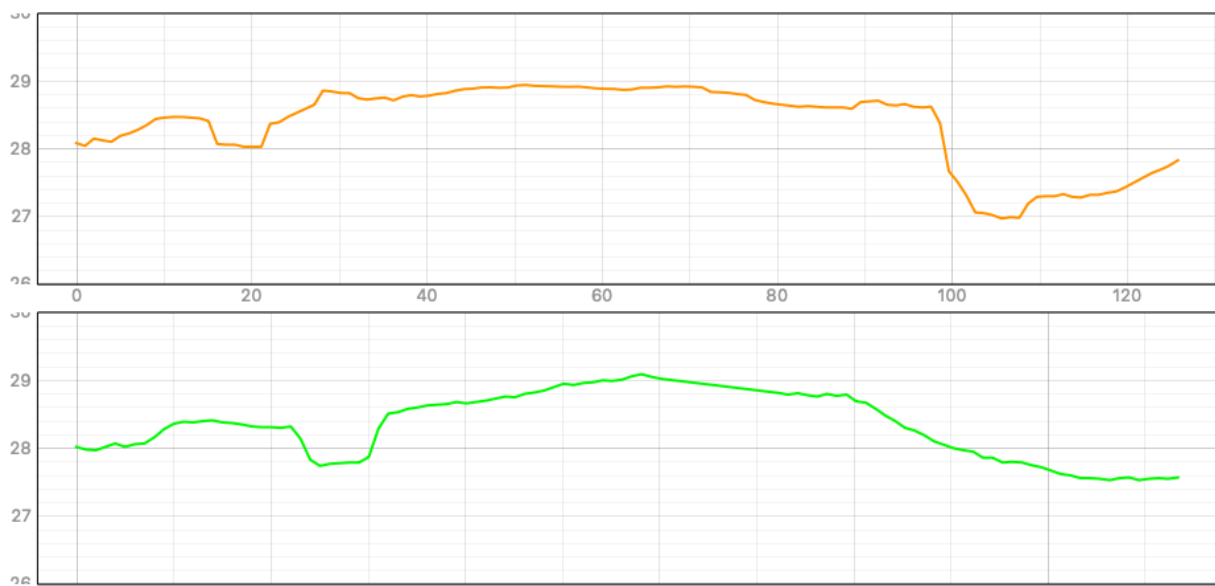

Fig. 1.36: Terreinverloop ter hoogte van het projectgebied van west naar oost (groen) en van noord naar zuid (oranje).

Volgens de **tertiairgeologische kaart** (Fig. 1.37) is het geologisch substraat van het projectgebied opgebouwd uit de Formatie van Eigenbilzen (code Eg). De formatie vormde zich tijdens het Vroeg Oligoceen (33,6-28,4 ma) en bestaat uit een grijs tot groengrijs fijn zand dat kleihoudend, weinig glauconiethoudend en glimmerhoudend is. Binnen het projectgebied bevindt de formatie zich op een diepte van ca. 8-10 m (volgens de diktekaart quartair).

De **quartaargeologische kaart** (Fig. 1.38) situeert het projectgebied zich grotendeels in code 3. Dit betekent dat hier fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan (**FLPw**) vormden. Hierop werden mogelijk eolische afzettingen van het Weichseliaan, mogelijk Vroeg Holoceen (**ELPw**) en/of hellingsafzettingen van het Quartair (**HQ**) afgezet. De eolische en hellingsafzettingen zijn mogelijk afwezig. Het noorden van het projectgebied valt binnen code 3a. Deze heeft dezelfde opbouw van fluviatiele afzettingen, eventueel afgedekt door eolische en hellingsafzettingen. Dit volledige pakket wordt bijkomend afgedekt door fluviatiele afzettingen (organochemisch en primairien inclusief) van het Holoceen en mogelijk Tardiglaciaal (**FH**).

Volgens de **bodemkaart** (Fig. 1.39) komt er ter hoogte van het projectgebied een OT-bodemserie voor. Dit zijn sterk vergraven gronden.

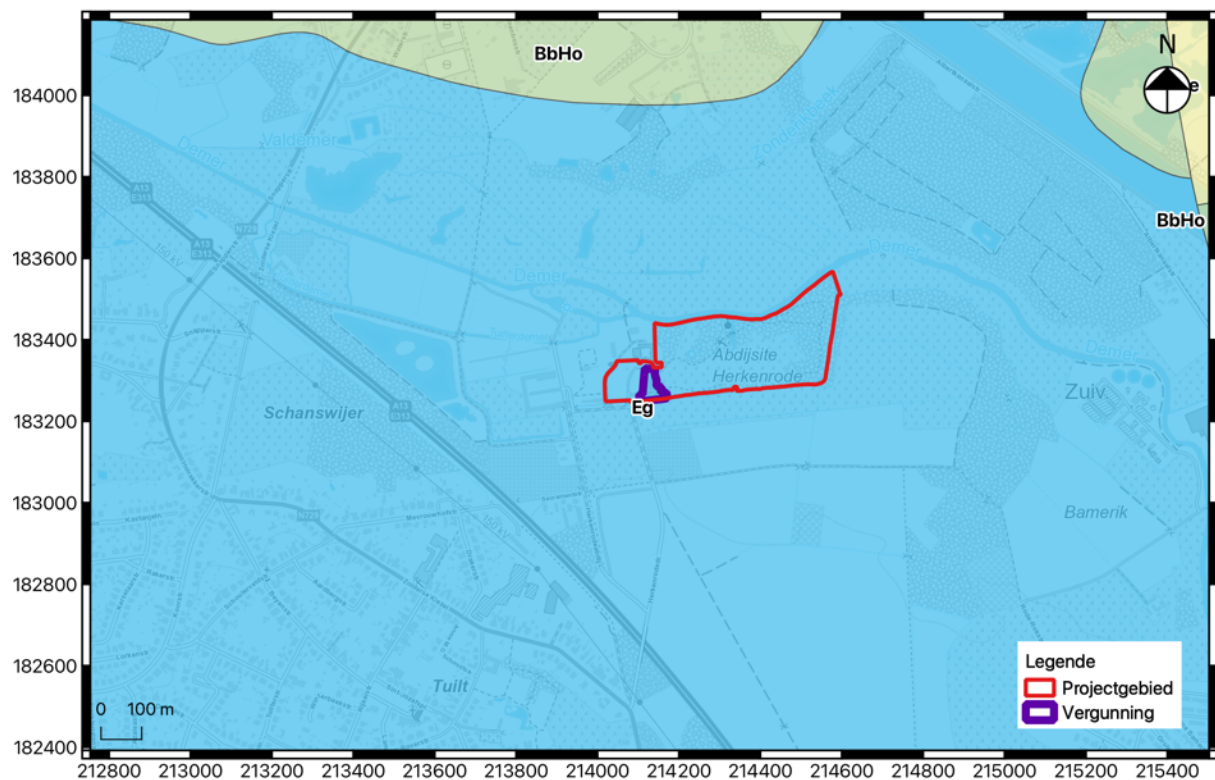

Fig. 1.37: Uittreksel uit de tertiairgeologische kaart met aanduiding van het project- en vergunningsgebied.

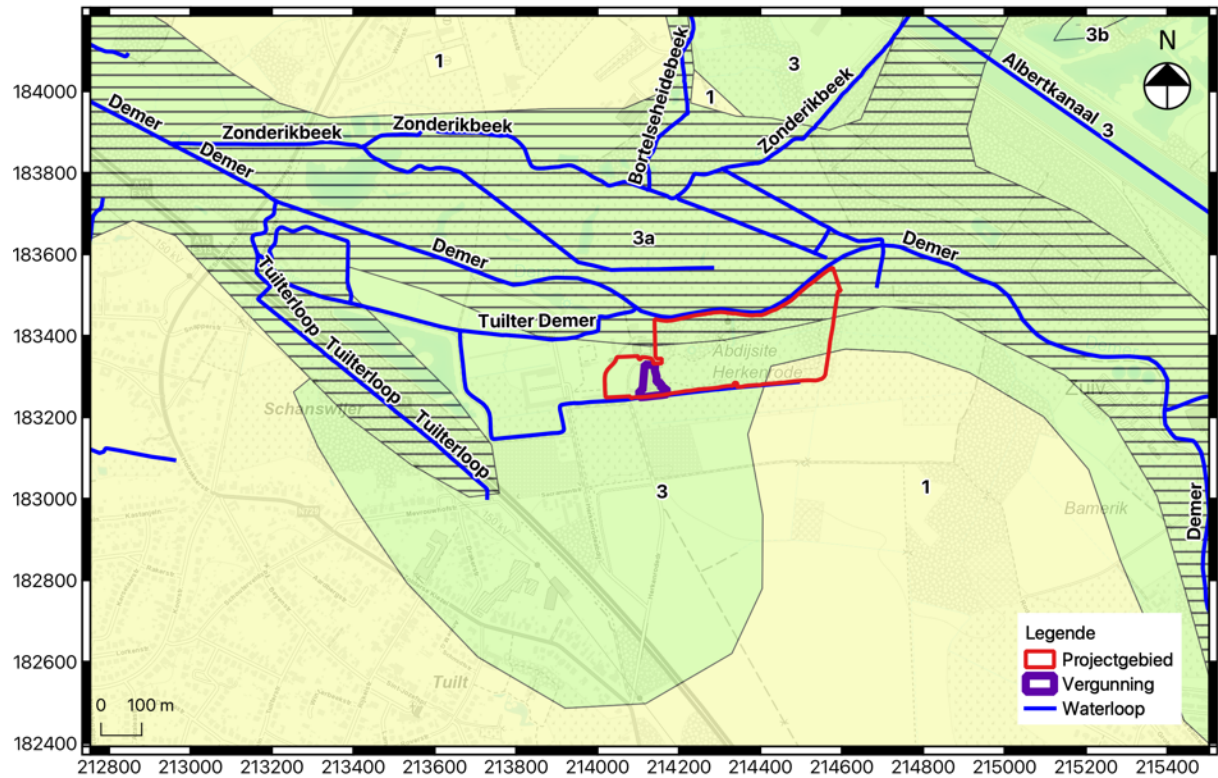

Fig. 1.38: Uittreksel uit de quartairgeologische kaart met aanduiding van het project- en vergunningsgebied en waterlopen.

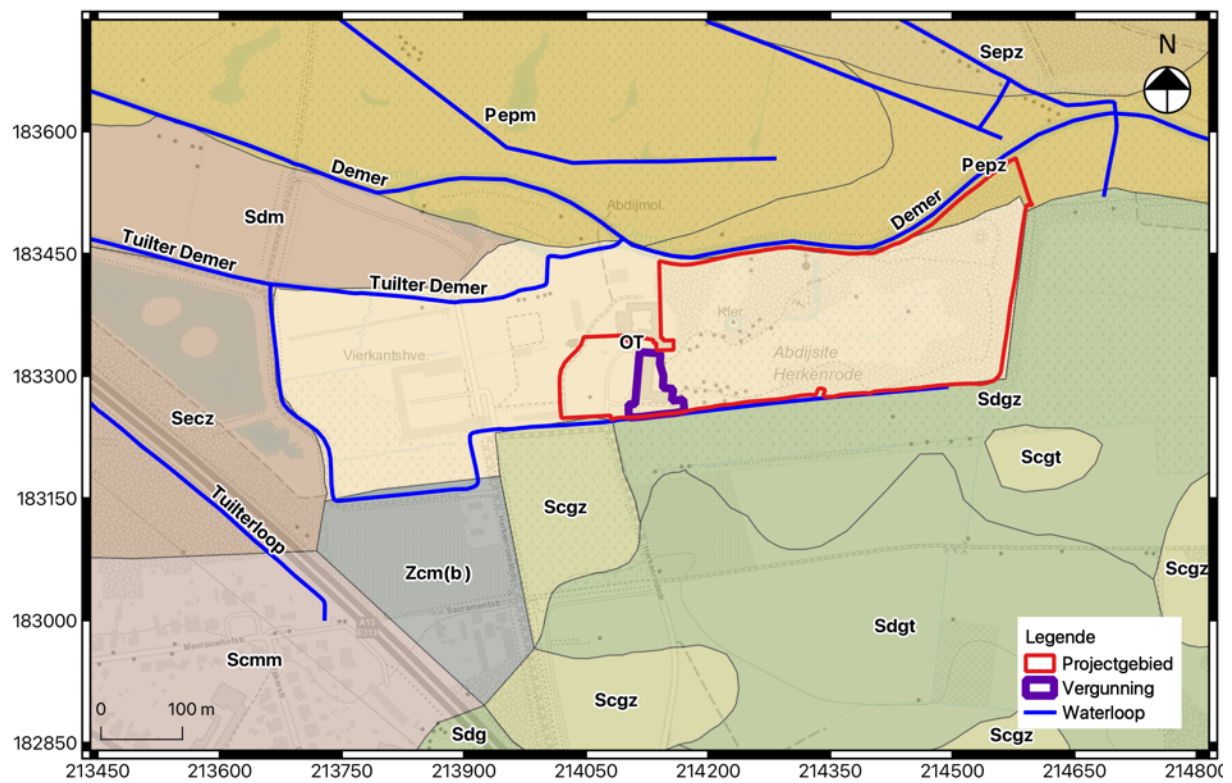

Fig. 1.39: Uittreksel uit de bodemkaart met aanduiding van het project- en vergunningsgebied en waterlopen.

1.2.2 Historische beschrijving van het projectgebied

Historische achtergrond van de abdijsite¹⁸

De Abdij van Herkenrode zou gesticht zijn in 1182 toen Gerard I van Loon de site schonk aan een zekere Broeder Hendrik om er een klooster voor zusters op te richten. Van deze schenking zijn geen schriftelijke bewijzen, wel vermeldt Lodewijk II van Loon – de zoon van Gerard I – dit in een oorkonde uit 1213. Het klooster van Herkenrode werd in 1217 opgenomen in de Orde van Cîteaux. Het werd het eerste Cisterciënzerklooster in de Nederlanden en groeide uit tot de grootste vrouwenabdij van die orde. Dit is in eerste instantie te danken aan de graven van Loon die gronden, tienden en patronaatsrechten gaven aan de abdij en kozen voor Herkenrode als hun begraafplaats. Later droegen ook de prins-bisschoppen van Luik bij aan de rijkdom van de abdij.

Over het uitzicht van de abdij voor het begin van de 16e eeuw en de ontstaansgeschiedenis zijn er geen schriftelijke bronnen beschikbaar. De kerk centraal in de abdij wordt wel afgebeeld op een verluchte aflatbrief uit 1363 (Fig. 1.40). Deze toont een éénbeukig gebouw met een natuurstenen apsis in romaanse stijl en een schip met zes traveeën in de gotische stijl. Van de kloostergebouwen uit de 14e eeuw zijn geen bovengrondse resten bewaard. De abdijsite was in de 13e eeuw waarschijnlijk reeds voorzien van een molen op basis van de bouwsporen van ijzerzandsteen in de bestaande molen.

De tweede helft van de 15^e eeuw was een periode van verval voor de abdij. De conflicten tussen de prins-bisschoppen van Luik en de Bourgondische hertogen zaaiden onrust en vernieling. Niet alleen de abdijsite maar ook de omgeving ervan werd geplunderd. Hieruit volgde een vermindering van landbouwopbrengsten en een daling van de financiële inkomsten. Daar bovenop werden regelmatig zware oorlogsbelastingen gevorderd. Pas na 1510 komt er een einde aan de periode van politieke onrust en economische tegenspoed. De abdij herstelde zich van de tegenslagen op het einde van de 15^e eeuw, en een belangrijke rol was hierbij weggelegd voor de abdisen Gertrudis (1491-1519), Mechtildis (1519-1548) en Aleidis (1548-1561) de Lechy. Het oudste nog bestaande gebouw uit deze periode zijn de zusterverblijven. Met het begin van de bouw van de nieuwe kloosterkerk werden de veranderingen pas echt duidelijk. De verschillende gebouwen uit deze periode konden uitvoerig onderzocht worden tijdens de opgravingen. Het kloosterpand was nu wel een gesloten vierkant.

Onder het abbatiaat van Anna Catharina de Lamboy (1653-1675) kende de abdij een tweede bloeiperiode. De tiendenschuur werd herbouwd en de nieuwe infirmerie werd opgetrokken waarna de oude infirmerie werd omgebouwd en uitgebreid tot damesvertrekken. Daarnaast besteld de Lamboy in 1669 bij landmeter Meysman een kaartboek van Herkenrode waarin de bezittingen van de abdij worden weergegeven. Hierin zit een overzichtskaart met de eerste figuratieve voorstelling van de abdij (Fig. 1.41). De voorspoed die de abdij kende in de 17^e eeuw kende een abrupt einde door de oorlogen tussen Frankrijk en de Verenigde Provinciën in de jaren 1670. De oorlogen dwongen de kloosterlingen te ontvluchten naar het refugiehuis van Hasselt.

¹⁸ S.N. 2017.

Fig. 1.40: Afbeelding van de verluchte aflatbrief uit 1363.

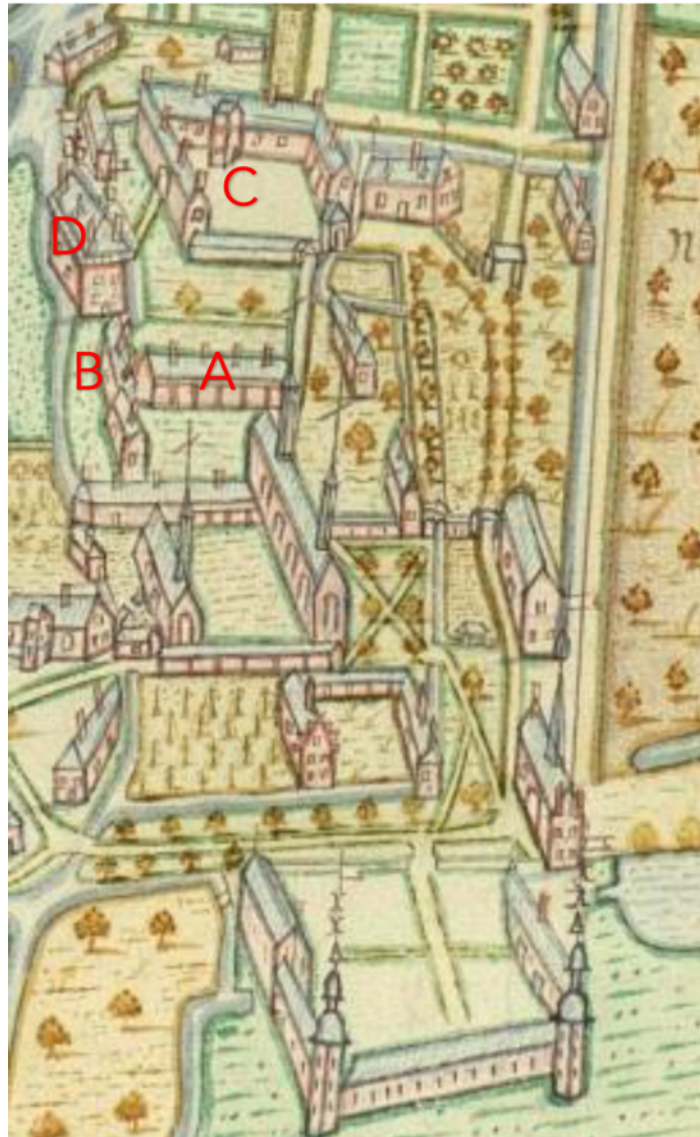

Fig. 1.41: Overzichtskaart in het kaartboek van Peter Meysman uit 1669.

Onder abdis Barbara de Rivière d'Arschot (1728-1744) genoot de abdij aanzien en welstand. Er werden twee tuinpaviljoenen gebouwd tegen de 16e-eeuwse zuidvleugel van het abdissenkwartier en er werd een poortgebouw in classicistische stijl opgetrokken. Een nieuwe dreef leidt naar de binnenkoer die voorzien wordt van een Toscaanse arcade. Abdis Anne de Croÿ (1744-1772) had grootse plannen voor de abdij en stelde de Luikse architect Laurent-Benoît Dewez in 1767 aan voor de bouw van een nieuwe abdij. Hij maakte een gedetailleerde opmeting van het toenmalige gebouwenbestand (Fig. 1.42). Het ontwerp voor de nieuwe abdij was een sterk hiërarchisch en streng geometrisch ensemble (Fig. 1.43). De bouw van de nieuwe abdij startte met het abdissenkwartier. In 1772 overleed Anne de Croÿ waarna de bouwwerf werd stilgelegd door haar opvolgster, Augustine van Hamme (1772-1790). Het is niet geweten waarom de nieuwe abdis niet wou verder werken met architect Dewez. Augustine van Hamme vroeg in 1773 een andere Luikse architect, Barthélemy Digneffe, om een nieuw ontwerp te maken voor de abdij. Ook hij startte van een volledig nieuwe abdijsite die nog meer uitgepuurd en strakker was (Fig. 1.44). Dit ontwerp viel niet in de smaak bij het kapittel van Herkenrode waarna de plannen voor een nieuwe abdij voor goed werden opgeborgen.

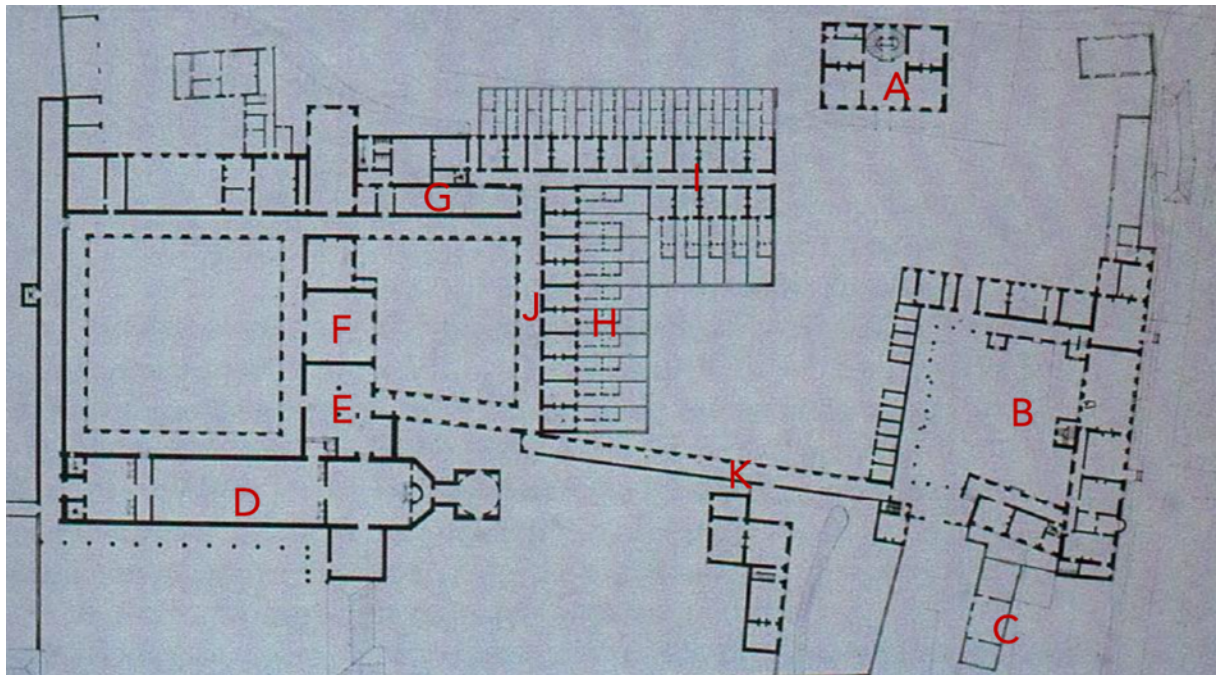

Fig. 1.42: Gebouwenbestand ca. 1767-1768 door L.B. Dewez - Bron: M. Van der Eycken, Herkenrode, abdij en levend monument, Deurne, 2002, p. 98.

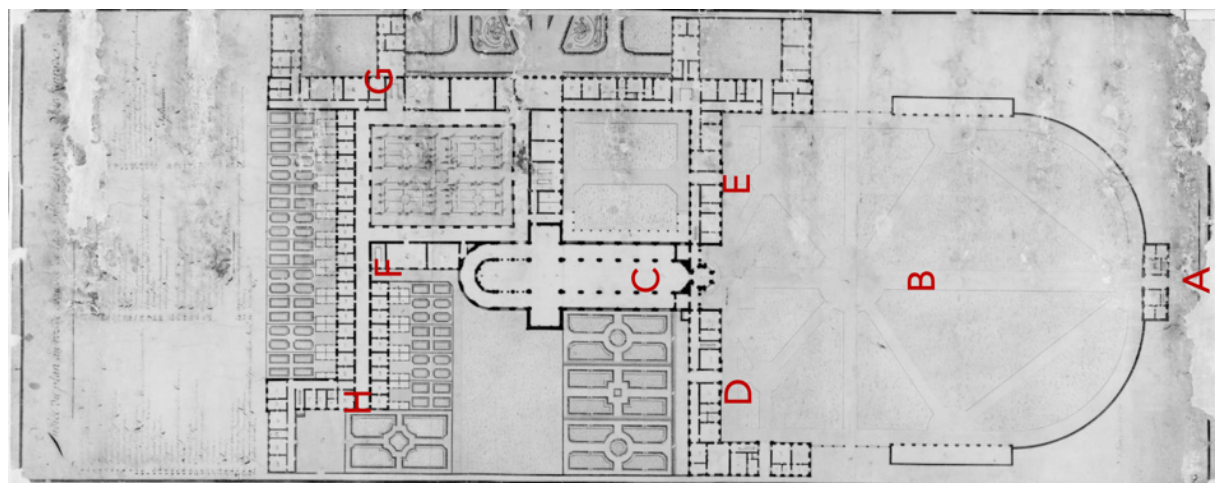

Fig. 1.43: L.B. Dewez, ontwerp voor de nieuwe abdij van Herkenrode, 1768 - Bron: KIK.

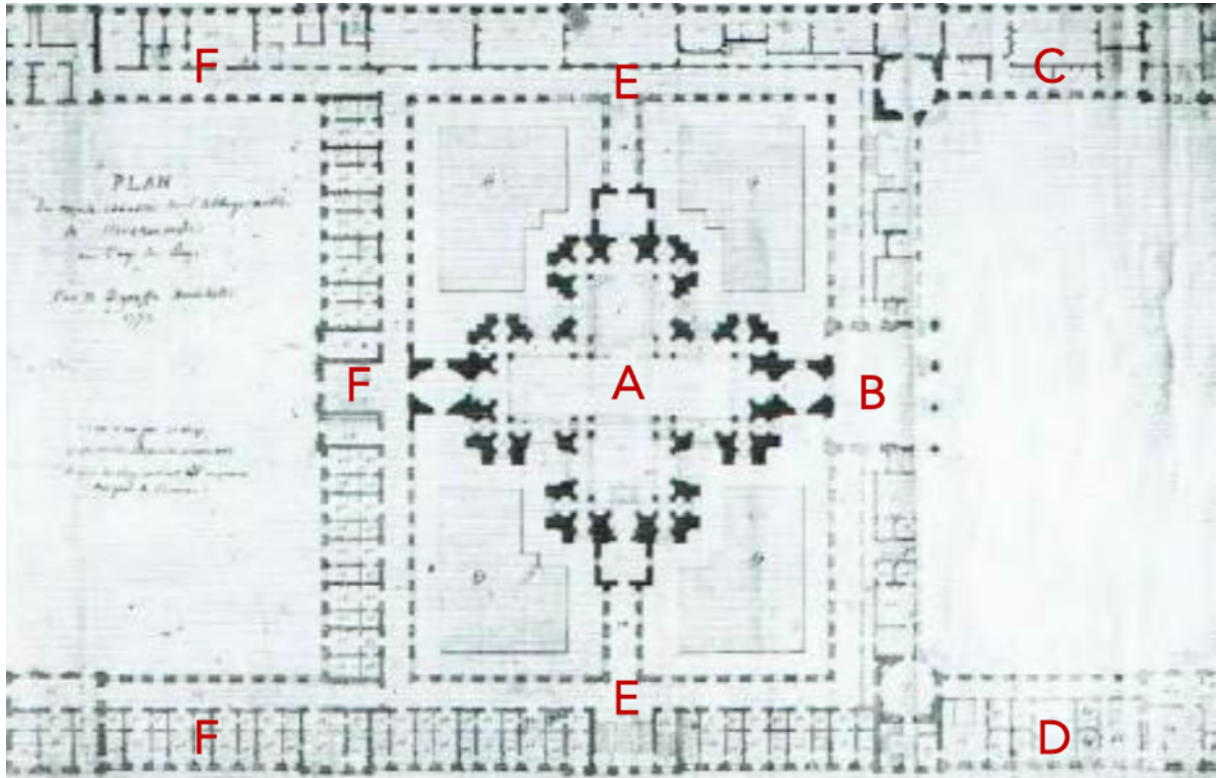

Fig. 1.44: B. Digneffe, Ontwerp voor de abdij van Herkenrode, grondplan, 1773 - Bron: M. Van der Eycken, Herkenrode, abdij en levend monument, Deurne, 2002, p. 108.

Door de Franse Revolutie en de bijbehorende antigodsdienstige politiek, vluchtte de Cisterciënzerinnen van Herkenrode naar Duitsland. In 1796 werden alle kerkelijke instellingen afgeschaft waardoor de zusters definitief de abdij verlieten. Het volledige domein werd verkocht aan de Hasseltse opkopers Guillaume Claes en Pierre Libotton die er een suikerraffinaderij, spinnerij en stokerij in oprichtte. Claes resideerde in het abdissenkwartier en vormde het om tot 'kasteel'. In de tweede helft van de 19^e eeuw werd de industriële activiteit stopgezet. Het abdissenkwartier, de zusterverblijven en de oude en nieuwe infirmerie werden verpacht als hoeve. De familie Claes bewoonde het kasteel voor meer dan een eeuw waarbij het abdissenverblijf bijzonder goed bewaard bleef en slechts met kleine ingrepen werd aangepast aan zijn nieuwe bestemming. Het kasteeldomein werd met grote zorg onderhouden en er werden werken uitgevoerd aan de gebouwen, landerijen en het landschapspark. Vanwege de hoge onderhoudskosten sloopte Télémaque Claes in 1884 de oostelijke en westelijke kloostervleugels.

In 1974 werd 11 ha van het kasteeldomein verkocht aan de kanunnikessen van het Heilig Graf van Bilzen. In 1983 verwierven de Zusters ook de rest van de overgebleven abdij wat vandaag de kloostersite van het Heilig Graf van Herkenrode is. De Zusters stelden ingenieur-architect Lucas Van Herck aan om de relictten van het abdissenkwartier te restaureren. Heden staan de meeste gebouwen leeg en wachten ze op een herbestemming. De 106 ha landschap rondom het klooster is in eigendom van Agentschap Natuur en Bos.

Cartografische gegevens

Op de beschikbare historische kaarten is de abdijsite duidelijk afgebeeld. De Villaretkaart en de Ferrariskaart geven de kerk weer (Fig. 1.45 en Fig. 1.46). Vanaf de Atlas der Buurtwegen is het gebouw echter niet meer aanwezig (Fig. 1.47). De kerk en de gebouwen ten noorden ervan lijken gesloopt te zijn. Aan de abdijgebouwen rondom het projectgebied lijkt niet veel te veranderen.

Vanaf de Atlas der Buurtwegen lijkt het abdissenkwartier (1772) en de koetshuizen redelijk duidelijk afgebeeld te zijn. Ook op de kaart van Vandermaelen is dit het geval. Het gebouw lijkt op deze kaarten verder door te lopen naar het noorden dan heden het geval is. Het meest oostelijke koetshuis lijkt dan weer verder naar het oosten door te lopen dan heden het geval is.

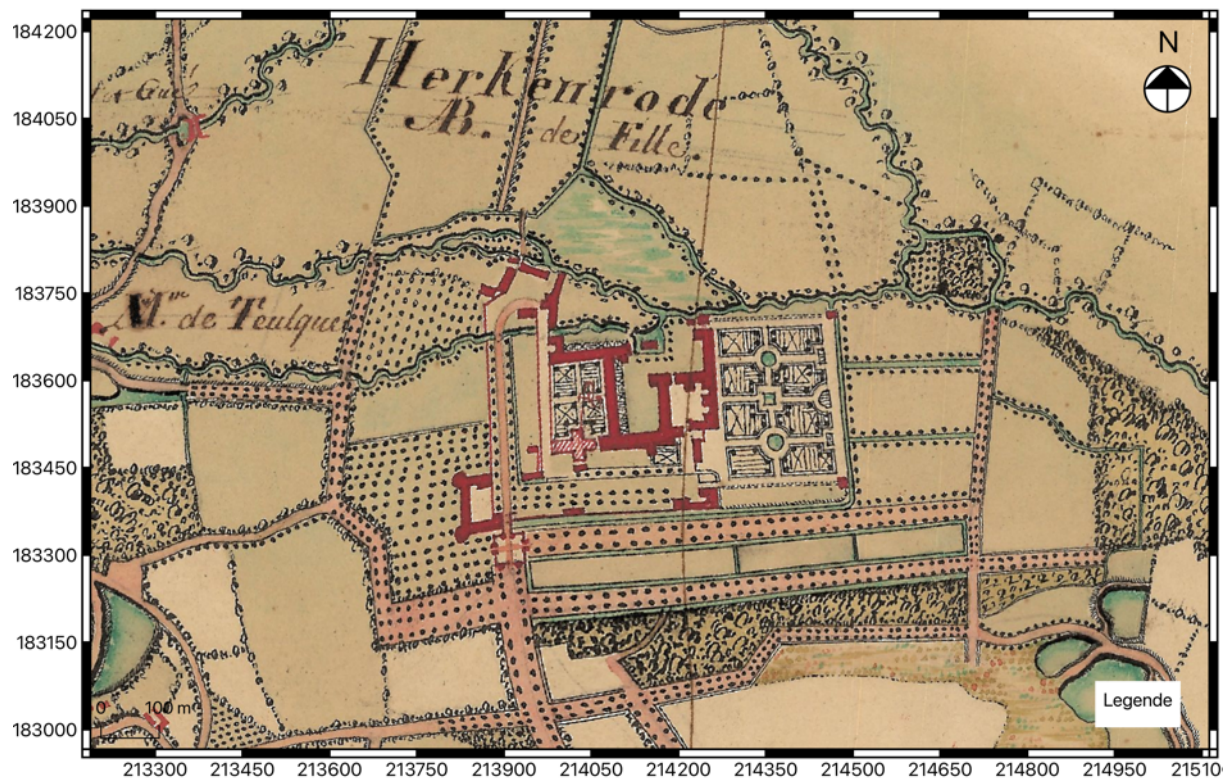

Fig. 1.45: Detail uit de Villaretkaart (1745-1748) met situering van de abdij.

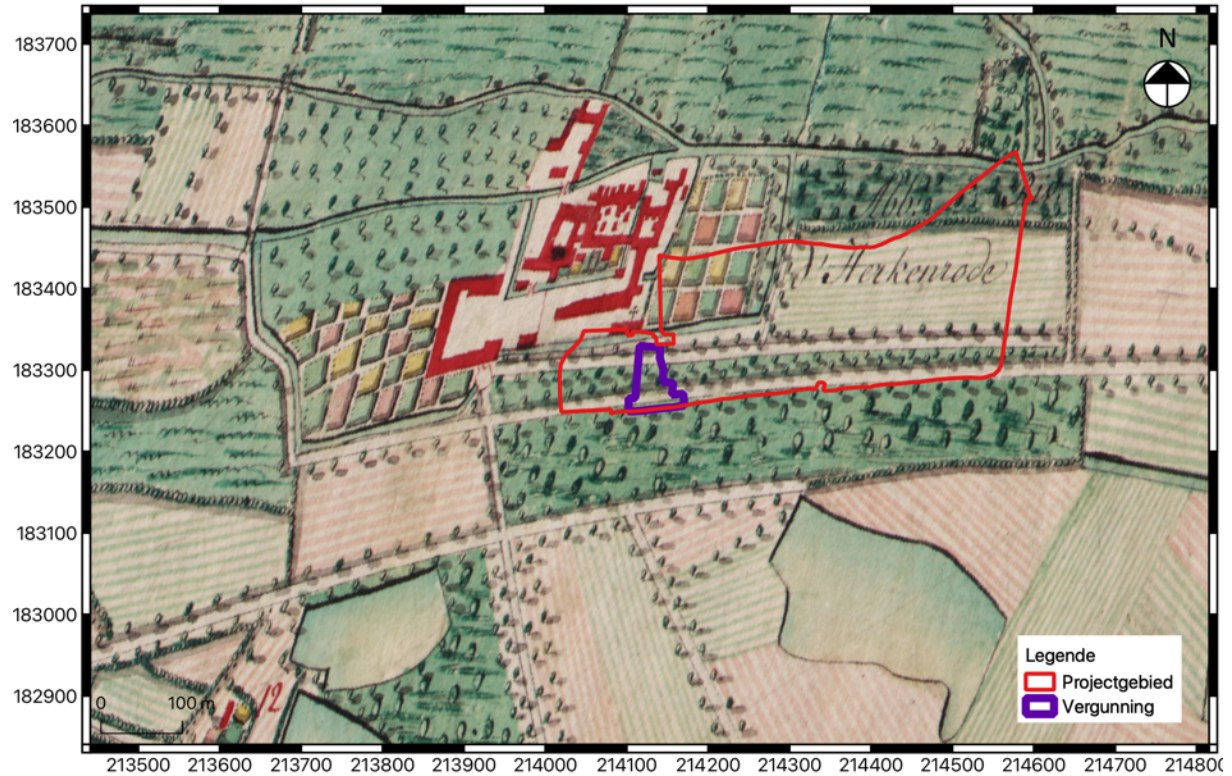

Fig. 1.46: Uittreksel uit de Ferrariskaart (1777) met aanduiding van het project- en vergunningsgebied (bij benadering).

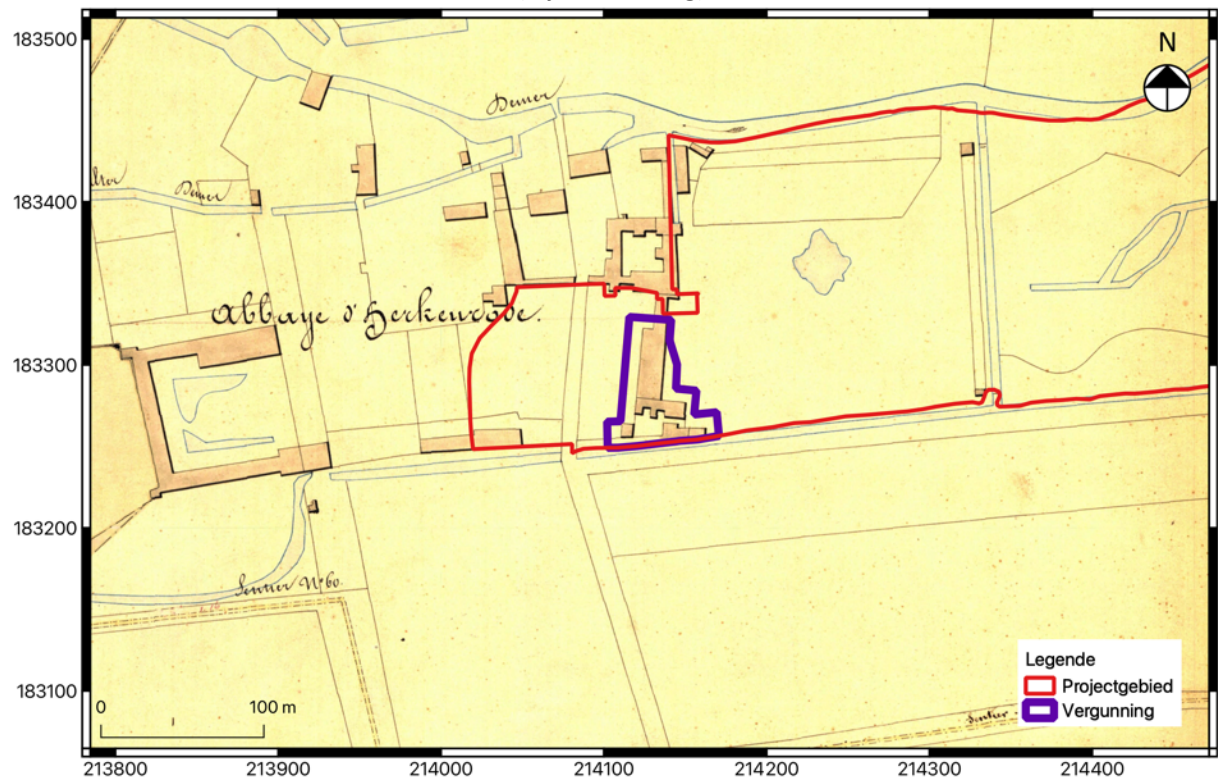

Fig. 1.47: Uittreksel uit de Atlas der Buurtwegen (ca. 1840) met aanduiding van het project- en vergunningsgebied.

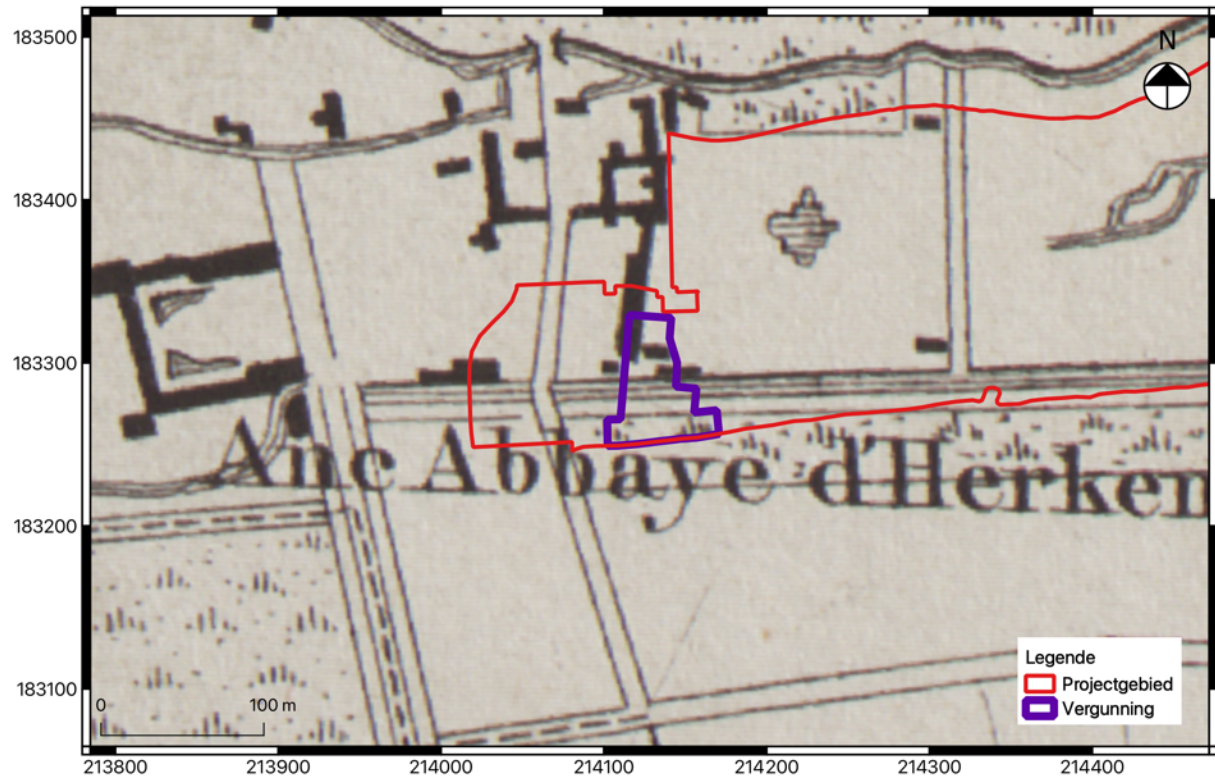

Fig. 1.48: Uittreksel uit de kaart van Vandermaelen (1846-1854) met aanduiding van het project- en vergunningsgebied.

1.2.3 Archeologisch kader van het projectgebied

Het projectgebied is zoals eerder vermeld gelegen binnen de Abdijsite van Herkenrode (**CAI ID 52070**). In 2003 werd ca. 3ha van het kloosterdomein onderzocht aan de hand van weerstandsmeting en magnometrie. Hierbij werden het kloosterpand en een aantal aanliggende kamers zichtbaar. Ook de muurresten in de industriële zone kwamen duidelijk naar voren. De kerk was niet goed zichtbaar, omdat deze onder een 19^e-eeuwse kasseiweg lag.¹⁹ In 2004 en 2005 vonden opgravingen van de verdwenen abdijsite Herkenrode plaats (Fig. 1.4). Zeker voor de pre- of vroege abdijsite en de eerste abdijsite, zijn deze gegevens een grote aanvulling en ook verandering van de gekende geschiedenis. Opgravingen in 2014 brachten resten van de 16^e-eeuwse watermolen van de abdij aan het licht (**CAI ID 207460**). Bij een werfbegeleiding in 2015 werden geen archeologische vondsten aangetroffen aangezien de geplande werken het archeologisch vlak nergens bereikte (**CAI ID 218748**).²⁰

Ten zuidoosten van het projectgebied bevindt zich het slagveld van de Slag bij Kermt in 1831 (**CAI ID 158253**). Binnen de afbakening van deze CAI-locatie werden reeds verschillende metaaldetectievondsten gedaan. Het gaat voornamelijk om musketkogels en munten uit deze periode. Ook ten westen van het projectgebied, ter hoogte van de Tuilterschans (**CAI ID 161059**) werden reeds verschillende metaaldetectievondsten van dezelfde aard gedaan, grotendeels te dateren in de 18^e eeuw.

¹⁹ Smeets 2006, 26.

²⁰ Smeets 2017.

Tot slot werden er enkele archeologienota's opgesteld in de omgeving van het projectgebied naar aanleiding van wegeniswerken. Ter hoogte van de Herkenrodedreef (ID 5887 en CAI ID 981017) werd in 2021 naar aanleiding van een archeologienota een archeologisch onderzoek uitgevoerd. De aangetroffen sporen kunnen gelinkt worden aan de Abdij van Herkenrode.²¹ In 2023 stelde ADEDE een archeologienota op voor werken aan de E313 tussen Lummen en Hasselt (ID 27295). De geplande werken zullen geen grootschalige bodemverstoringen veroorzaken, daarbij worden de werken uitgevoerd in een zone die in het verleden opgehoogd werd. Er werd geen verder onderzoek geadviseerd.²²

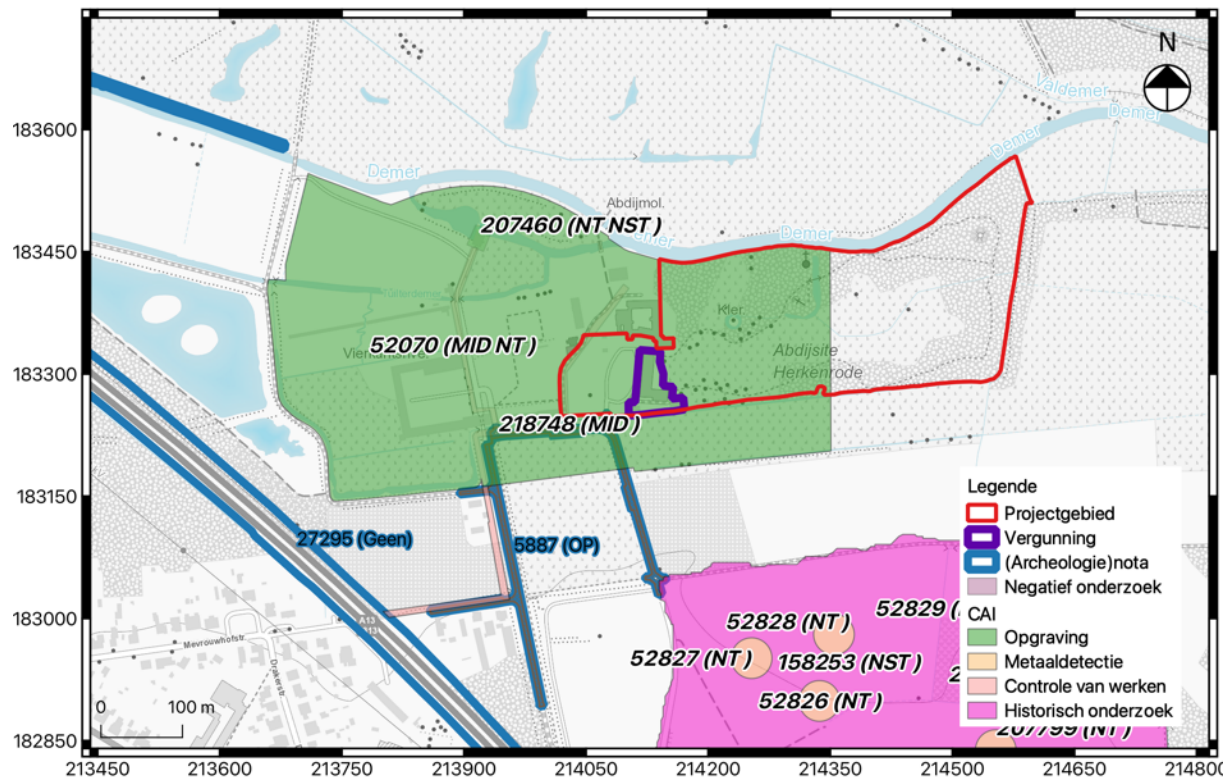

Fig. 1.49: Uittreksel uit de CAI met aanduiding van het project- en vergunningsgebied en de archeologische voorkennis in de directe omgeving.

1.2.4 Archeologische verwachting (datering en interpretatie) van het onderzochte gebied

De site betreft de aanwezigheid van oudere bouwfases/inrichting van de (middeleeuwse) abdijsite. Deze vervolledigen enerzijds het beeld dat op basis van cartografie bekomen kan worden maar betekenen anderzijds allicht ook een aanvulling van oudere- minder gekende- bouwfases.

Vanaf de Atlas der Buurtwegen lijkt het abdissenkwartier (1772) en de koetshuizen redelijk duidelijk afgebeeld te zijn. Ook op de kaart van Vandermaelen is dit het geval.

Het gebouw lijkt op deze kaarten verder door te lopen naar het noorden dan heden het geval is. Het meest oostelijke koetshuis lijkt dan weer verder naar het oosten door te lopen dan heden het geval is. Mogelijk bevinden de resten daarvan zich nog onder de grond.

²¹ <https://inventaris.onroerendergoed.be/waarnemingsobjecten/981017>.

²² Van Lancker 2023.

Onder het westelijke koetshuis (koetshuis 1) werd bij een onderzoek naar de stabiliteit van de diverse gebouwen dan weer een oudere muur gevonden.

De diverse geplande ingrepen met graafwerken gaan ingrijpen op het bodemarchief. Theoretisch bestaat er een hoog risico op het verstoren van archeologische waarden, zeker in het (noord)oosten van het vergunningsgebied waar de meeste putten geconcentreerd zijn.

Daarom wordt een vlakdekkende opgraving van een deel van het terrein geadviseerd, in combinatie met een werfbegeleiding.

1.2.5 Synthese

De volgende onderzoeksvragen worden beantwoord:

Kan de hoogstwaarschijnlijke afwezigheid van een archeologische site afdoende gestaafd worden?

De hoogstwaarschijnlijke afwezigheid van een archeologische site kan op dit moment zeker niet afdoende gestaafd worden.

Zijn er archeologische relevante sites aanwezig?

De afwezigheid van archeologisch relevante sites kan niet uitgesloten worden. Er worden aanvullingen verwacht die de kennis over de bewoningsgeschiedenis in de (middeleeuwse) abdijsite kunnen verfijnen.

Wat is het wetenschappelijk potentieel van de aanwezige sites?

De site betreft de aanwezigheid van oudere bouwfases/inrichting van de abdijsite. Deze vervolledigen enerzijds het beeld dat op basis van cartografie bekomen kan worden maar betekenen anderzijds allicht ook een aanvulling van oudere- minder gekende- bouwfases.

Moeten er bijkomende maatregelen genomen worden omwille van eventuele aanwezige sites?

Ja, er wordt een programma van maatregelen opgesteld voor een opgraving, in combinatie met een werfbegeleiding.

Maak een plan van aanpak op voor een eventueel vervolgonderzoek.

Zie Hoofdstuk 2.

Kunnen maatregelen voorgesteld worden voor een eventueel behoud in situ van een aanwezige archeologische site? Hoe kunnen deze maatregelen afgedwongen en gecontroleerd worden?

De geplande werken worden gefaseerd uitgevoerd.

Ze voorzien in een eerste fase in de restauratie van het exterieur met de bouw van twee nieuwe trappen, in het onderschoeien van de koetshuizen in het kader van stabilisatie en het restaureren/deels hermetzelen van de tuinmuur tussen de koetshuizen. In koetshuis 1 komt een nieuwe vloer in gepolierd beton. In een latere fase wordt het rioleringsstelsel rond (en in beperkte mate in) het abdissenkwartier vernieuwd. Het niet uitvoeren van de plannen behoort binnen het huidige project niet tot de mogelijkheden.

Wel kan een gedeeltelijk behoud in situ voorzien worden voor de eventueel nog bewaarde resten gelegen onder de ondiepe bodemingrepen.

Aangezien de afwezigheid van een archeologische site niet afdoende kan worden bewezen, dient een programma van maatregelen opgemaakt worden voor **een opgraving in combinatie met een werfbegeleiding**

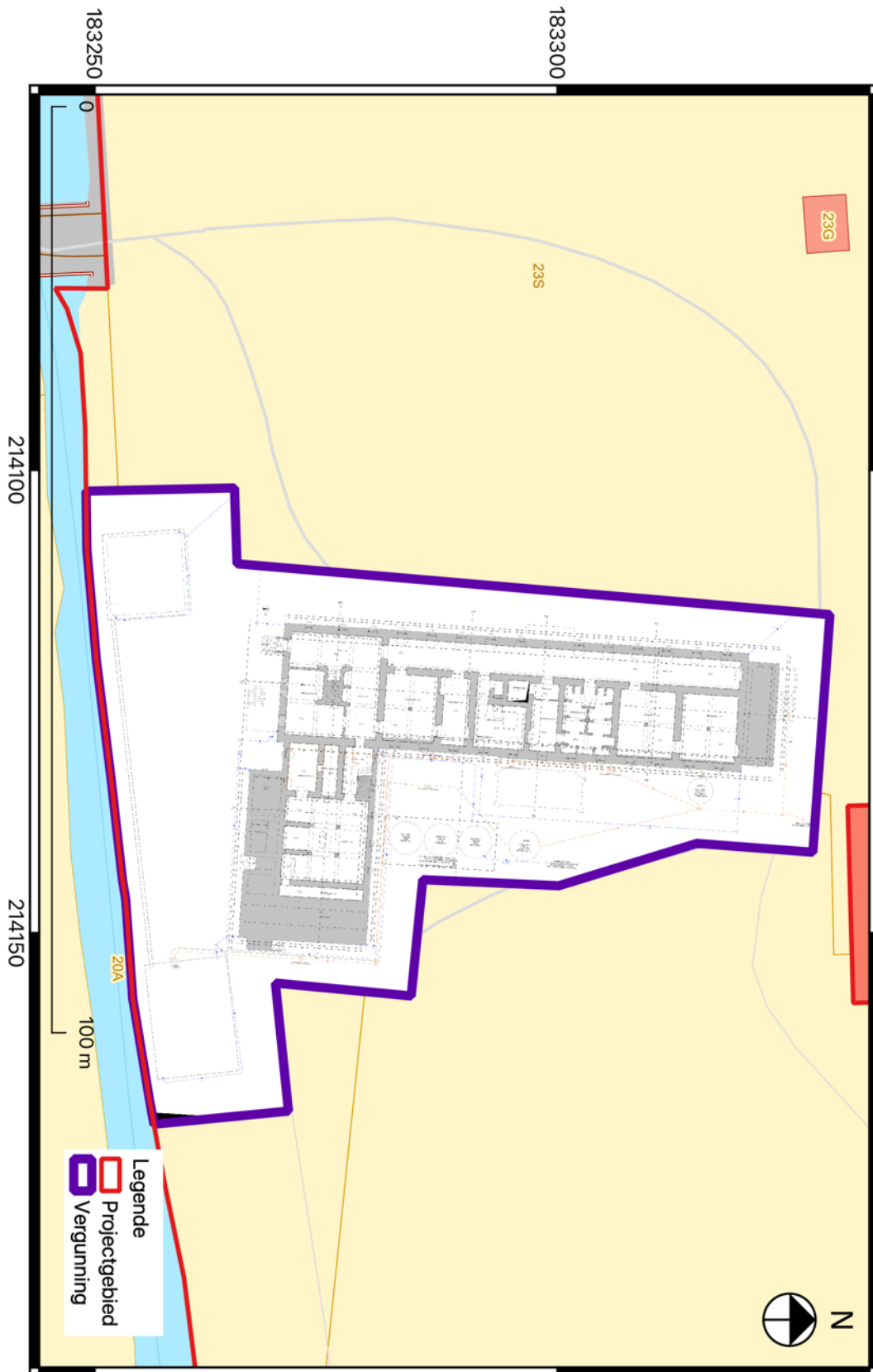

Fig. 1.50: Geplande werken op kadastrer geplot

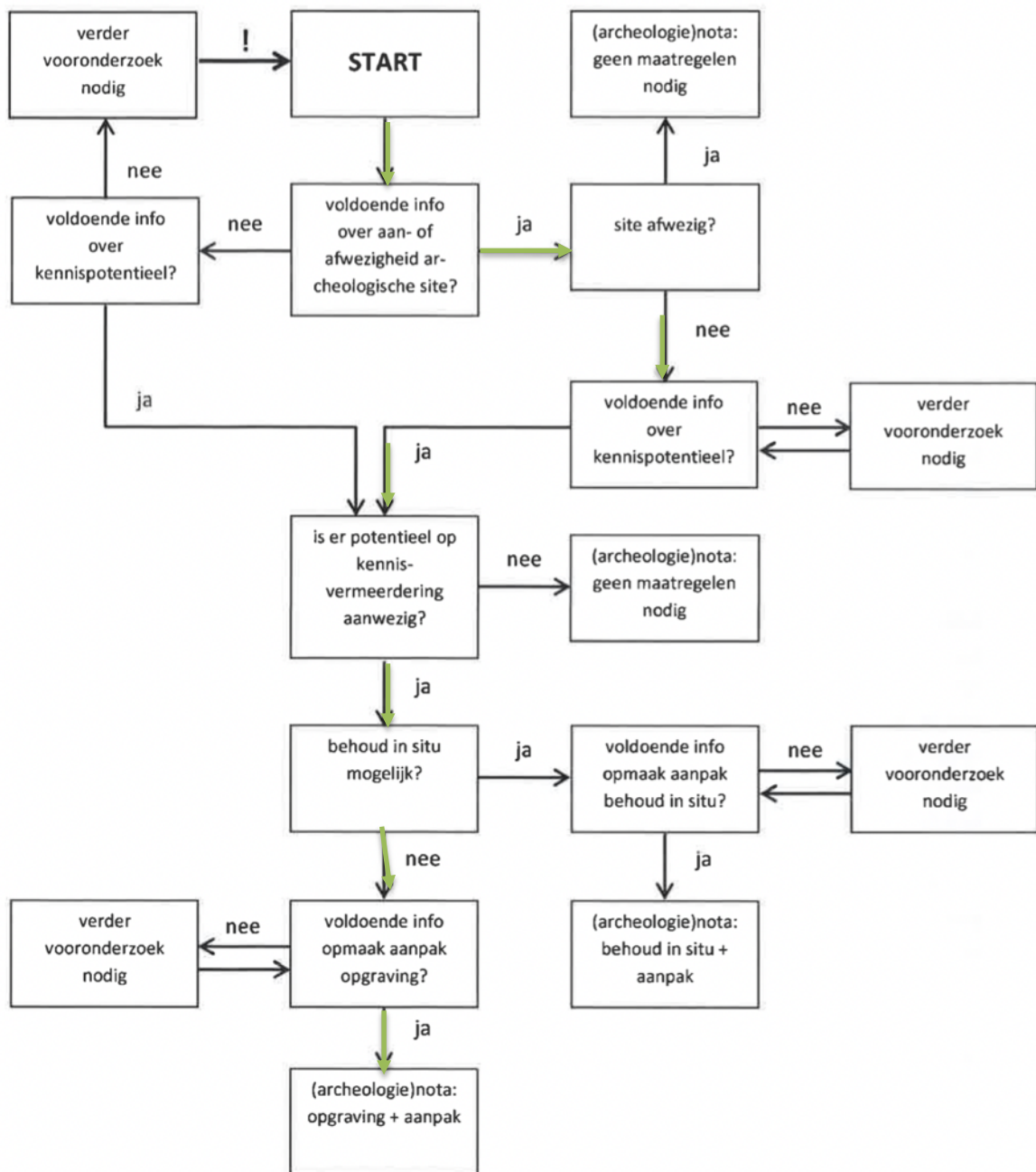

Fig. 1.51: Procesverloop voor het projectgebied (= groen) gevisualiseerd binnen de beslissingsboom bij de afweging over de noodzaak tot verder vooronderzoek (Bron: Code Goede Praktijk 5.2, p. 32).

Bibliografie

ANTROP M., VAN EETVELDE V., JANSENS J., MARTENS I. & VAN DAMME S. 2002. *Traditionele Landschappen Vlaanderen – overzicht*. Universiteit Gent, Gent.

COOMANS T. 2004: 'The Medieval Architecture of Cistercian Nunneries in the Low Countries', in Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond vol. 10, p. 62-90.

DE DIJN C.G. 1986: Herkenrode. 'Oord van Herbronning', in Kunst en Oudheden in Limburg vol. 30, Borgloon.

LEKAI L.J. 1980: De orde van Citeaux, Achel.

S.N. 2017. *Beheersplan Hasselt Abdij van Herkenrode. Deeldossier 1: Kloostersite – algemeen*. Hekate efgoedonderzoek, Tienen.

SMEETS M. 2006: Herkenrode omgekeerd. Rapport betreffende het archeologisch onderzoek naar de resten van de voormalige cisterciënzerinnenabdij, Kessel-Lo.

SMEETS M. 2014a: Archeo-rapport 221: De archeologische begeleiding in de abdij van Herkenrode (heraanleg toegangsweg), Kessel-Lo.

SMEETS M. 2014b: Archeo-rapport 246: Archeologisch onderzoek in de watermolen van de abdij van Herkenrode, Kessel-Lo.

SMEETS M. 2017a: Archeo-rapport 408: De archeologische begeleiding van de aanleg van de riolering in de abdij van Herkenrode, Tienen.

SMEETS M. 2017b: Archeo-rapport 409: De archeologische begeleiding van de werken rond de Sacramentskapel in de abdij van Herkenrode, Tienen.

SMEETS M. 2017c: Archeo-rapport 410: De archeologische begeleiding van de werken in het Historisch Hart van de abdij van Herkenrode, Tienen.

SMEETS M. 2017d: Archeo-rapport 422: De archeologische begeleiding in de noordvleugel van het abdissenkwartier in de abdij van Herkenrode, Tienen.

VYNCKIER G. 2015: Registratie van een toevalsvondst aan de poort van de Herkenrodeabdij te Kuringen – Hasselt (prov. Limburg), Brussel.

YPERMAN W. 2020: Eindverslag: Het archeologisch onderzoek aan de Herkenrodedreef te Kuringen, Hasselt, Tienen.

VANDER GINST V. 2024: Archeologierapport: archeologische opvolging putten in functie van stabiliteit te Herkenrode, Tienen.

VAN LANCKER S. 2023. *Archeologienota E313 te Lummen en Hasselt (Limburg)*. ADEDE bv, Gent.